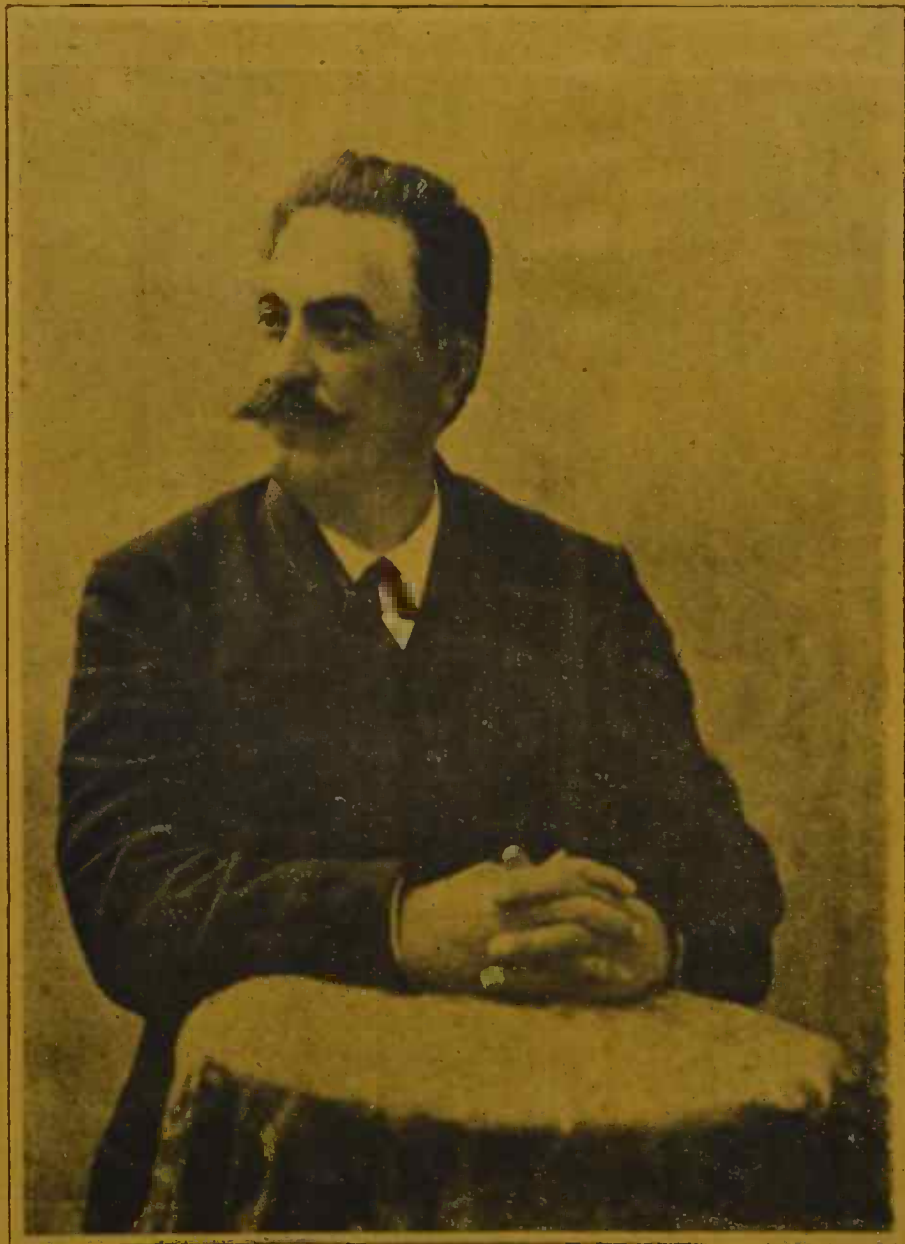

ანტონ ნიკოლოზის ძე
ფურცელაძე

არქივი 64

1838 — 1913

ანსონ ნიკოლოზის კე ფუსველაკე

1837—1913

შეკრებილი და გამოცემული ზ. კიკინაძისაგან.

21511

ბ ვ ი ლ ი ს ი

ქლექ.-მბეჭ. ა. შ. ქერესელიძისა, გაბაშე. შესახ. № 1.

1914

ანტონ ფურცელაძე

რამდენ რამეს ეუბნება ეს სახელი ჩემს მეხსიერებას! ეს უშიშარი და შეუღრეკელი რაინდი, რომელიც ყოველთვის და ყოველგან თავის ალაგას იდგა და ნახევარ საუკუნის განმავლობაში არც ერთხელ არ გადუბვევნია და არ უღალატნია თავის არჩეულ პოზიციისთვის.

მშვენიერი შეხედულობის ვაჟაკი, მჭერმეტყველი, ყოველთვის მხიარული, გაბედული, მამაცი, ცოცხალი მაგალითი იყო ქართულის გულგაუტეხლობის.

ყოველთვის სადა, მარტივი და მგრძობიარე, ანტონი ანდამატივით იზიდავდა ახალთაობას. იმისი სახლი, ჯიბე და შეგობრულად დროზედ გაწვდენილი ხელი გზას აძლევდა მრავალ უილაჯობით გზადაბნეულ ადამიანს. იმის ოჯახში, იმის კერაზედ არა ერთი წრე ქართველის ახალგზადობისა გამოიქნა და შემზადდა საზოგადო საქმეების მომუშავედ.

დიმიტრი ყიფიანის სახლში მომართულის სალონის, ამ პირველის და უკანასკნელის ქართულის სალონის, სადაც აღიძრა, შემუშავდა და განხორციელდა წერა-კრთხვის საზოგადოება, დრამატიული საზოგადოება, სათავად-აზნაურო ბანკის მოწყობა, ქართული ღიმნაზიის დაფუძნება და სხვა მრავალი საზოგადო საქმეები ჩაისახა, სულის ჩამდგმელი და შეუღრეკელი მესვეური ანტონი იყო. იმისი ცოცხალი სიტყვა, ენერგიით სავსე შეხედულობა და ჯანსაღი, ყოველ პესიმისტურ წუწუნს მოკლებული არსება, ყოველთვის გაბედულობას აძლევდნენ ჯერედ გამოუტყვეველ ყმაწვილ ვაკებს. მეტადრე დიდრ სამ-

სახური მიუძღვის ანტონს ქართველ ქალთა გათვითცნობიერებაში. ის ყოველთვის მომხრე იყო ქალთა ემანსიპაციისა და ენერგიულად ეხმარებოდა, მხარს აძლევდა ყველა იმათ, ვინც კი ოდნავად მაინც გამოიჩინდა რაიმე სურვილის მოქმედებისას, ძველებური ქართული ოჯახის რუტინის დარღვევისას. რამდენი ქალბ გამოვიდა ანტონის დახმარებით და ხელის შეწყობით ქართულ სცენაზე! რამდენმა ქალმა გაბედა რუსეთს წასვლა უმაღლეს სასწავლებელში, რამდენმა ქალმა თავს იღო საზოგადო მუშაობა ანტონის ჩაგონებით.

თავისუფალი მოაზროვნე, ბუნებით რევოლუციონერი, ანტონი თავის გარშემო ყოველთვის ავრცელებდა თავისუფლების სიყვარულს.

ყოველ კრებას, რომელსაც ანტონი დევსწრებოდა და რომელი კრებაც მოხდებოდა ორმოცდაათის წლის განმავლობაში ჩვენში, რომ ანტონი არ დასწრებოდა, — მას შეჰქონდა თავისი ცოცხალი სიტყვა, თავისი ცეცხლებრივი ბუნების სითბო, გამჭრიახობა!

ანტონ ფურცელაძე ისე განუყრელად იყო შეერთებული ყოველის ქართველის თვალში, ყოველ ქართულ საქმეებთან და ასეთი გულითადი და წარმტაცი წევრი ამ საზოგადოებისა, რომ დიდხანს, დიდხანს ვერ მივეჩვევით უანტონობას!

მე ჩემ მოკლე მოგონებაში არ შევხები ფურცელაძის მწერლობის ნიჭს და სიუხვეს, მის მუდმივ ზრუნვას ბეჭდვითი სიტყვის მოწყობაში, დეე ის გამოიკვლიოს და ფასი დასდოს. მომავალმა ქართველმა კრიტიკოსმა და მიუჩინოს იმის შესაფერი ალაგი ჩვენ ლიტერატურაში, მე მხოლოდ აღვნიშნავ მოკლედ და გაკვრით იმ საქმეებსა და საზოგადოებაზედ ზედგველენას, რომელსაც ანტონი იჩენდა ყოველთვის დაულაღვად და ვიტყვი გულ-ანდილად, რომ თვით საზოგადოებამ კი უმადურად მოექცა ანტონს.

რასაკვირველია, ყველამ იცის, ყველა გრძნობს, ყველა გლოვობს ანტონის უდროოდ დაკარგვას, ქართული საზოგად-

დოება მწუხარებით აღნიშნავს ჯერ კიდევ სიცოცხლით და
ენერგიით სავსე მოღვაწის გამოკლებას და მომავალი ცხოვრე-
ბის მკვლევარი მადლობით მოიხსენიებს იმის ნაშრომის სიმ-
დიდრეს და სიუხვს, მაგრამ გული მტკივა, გული, რომ
მხცოვანს და დამსახურებულს მოღვაწეს სიცოცხლეშივე ქარ-
თველმა სხვაგვარად საჯარო მადლობის განცხადებით გუ-
ლი არ მოუფონა.

უმადურობა არ შეშენის იმ ერს, რომელიც ყველაზედ
შეტად უნდა აფასებდეს იმ მოღვაწეთა სახელს, რომელთაც
იკისრეს და ჩინებულად შეასრულეს მეცხრამეტე საუკუნის
მეორე ნახევარში ჩვენი ეროვნული მიმკვდარებული მაჯის ცემის
აღდგინება.

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი კეთილი შეგობარო და
წარჩინებულო მამულიშვილო ანტონ!

ეკ. გაბაშვილისა.

„კლდე“, 10 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძე

მესამოცე წლების მოღვაწეთა ისედაც მიწურულ თაობას კიდევ გამოაკლდა ერთი საუკეთესო წევრი. ანტონი მხოლოდ თავისი ასაკით, ხნით ეკუთვნოდა ამ თაობას, ისე კი განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა მის წარმომადგენელთა შორის. ამ ეპოქის ჩვენი მოღვაწეები, თითო-ორლის გამოკლებით, დიდი გვარიშვილები იყვნენ, რამაც, რა თქმა უნდა, თავისი ბეჭედი დაასვა მათ მწერლობასა და მოღვაწეობას. ზოგი მათგანი მხოლოდ ვიწრო წოდებრივ ინტერესებს ემსახურებოდა, ზოგი კი სიტყვით ლიბერალობდა, დემოკრატიობდა, ხალხს საქმით ან ნაკლებ ან სულ არ ამართლებდა თავის მაღალფრაზიოვან სიტყვებს. იმათი მოღვაწეობა საზოგადოთ ორჭოფი და მიხვეულ-მოხვეული იყო.

ანტონი კი, ღარიბი აზნაურის შვილი, ბედისა და გარემოებისაგან პატარაობიდანვე დაჩაგრული, თავიდანვე ერთ განსაზღვრულ გზას დაადგა, რომლიდანაც არ გადაუხვევია თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდის. ეს გზა იყო ნარ-ეკლით მოფენილი გზა უღრეკი დემოკრატიისა, უბედურმა შემთხვევამ (კადეტთა კორპუსის მოსამზადებელ კლასში ყოფნის დროს ფეხი მოიტეხა, სამუდამოთ დაკოჭლდა და იძულებული შეიქმნა სამხედრო სამსახურისთვის მომზადებაზე ხელი აეღო) ის შკოლას ჩამოაშორა და მისი ძალღონის ანაბრათ დატოვა. ერთი ჭირი ზოგჯერ მარგებელიაო, — ნათქვამია და ეს სწორეა განსვენებულ ანტონზე ითქმის, ვინ იცის, თუ რა იქნებოდა ანტონი, მას რომ განეცადა სამხედრო შკოლის დამამახინჯებელი წრთვან-წვალება, რომ ის სამხედრო პირი გამოსულიყო. შკოლიდან გამოსული ანტონი თვითონვე ჰკიდებს ხელს

თავის განვითარების საქმეს. ის ჯერ სოფელში ემზადება, ხოლო შემდეგ თფილისში. ის საკუთარი ძალღონით იკაფავს გზას, ეჩვევა თავისუფალს და დამოუკიდებელ მუშაობას. როგორც მწყურვალ ადამიანი ცივ წყაროს ისე ეწაფება ანტონი ჩერნიშევსკის, პისარევის, დობროლიუბოვის და სხვა მოწინავე მწერალთა ნაწერებს, ითვისებს იმათ მსოფლ-მხედველობას. ამ ესრეთ-წოდებულ **განმანათლებელთა** მსოფლ-მხედველობა იმ დროს რუსეთში უბადლო და შეუდარებელი იყო. მშრომელი ხალხის გათვითცნობიერება, მისი ამოძრავება, მის მონობისაგან გათავისუფლება—აი რა ეწერა იმათ დროშაზე. და ანტონიც ამ დროშას იჭერს ხელში და გამოდის სამოქმედოთ წყვდიადით მოცულ სამშობლო მხარეში. აქ მას ხვდებიან მისი ტოლნი. მისი თაობის მოღვაწეები. ანტონი როგორც გულწრფელი დემოკრატი, არა თუ არ უერთდება ამ ორქოფა მოლიბერალო ინტელიგენტთა ჯგუფს, არამედ სასტიკ ომსაც უცხადებს მას, მაგალითათ. პოლემიკას ეწევა ჟურნალ „მნათობიდან“ ბ. ნ. ნიკოლაძის წინააღმდეგ, რომელიც ერთი უნიჭიერესთაგანი იყო იმ დროის მოღვაწეთა შორის. ამნაირათ. უტოლ-უამხანაგოთ დარჩენილი. გაორკეცებული ენერგიით და თავდავიწყებით ემსახურება თავის მიზანს.

სამწერლო ასპარეზზე ანტონი უპირველეს ყოვლისა გვისურათებს გლეხის დაჩაგრულსა და დაბეჩავებულ ცხოვრებას, გვიხატავს მის მყვლეფლებსა და სისხლის მწოვრებს (მოთხრობა: „მართა“ 1865 წ. და „ქიტესა“ 1871 წ.),

როგორც დემოკრატი, ანტონი სწავლობს და იკვლევს ჩვენთა მეფეთა და დიდებულთა მართვა-გამგეობის და ზნე-ჩვეულებათა ქვეყნისათვის მავნესა და დამლუპველ გავლენას და სწერს მათზე სატირას: „ბაგრატიონთა დიდება“.

ანტონის გულს ძლიერათ ატოკებდა ხოლმე მშრომელი ხალხის მჩაგვრელთა წინააღმდეგ ამოძრავება, სადაც უნდა მომხდარიყო ეს. ის ისეთ მოძრაობაში მონაწილეობას ღებულობს; თუ ფიზიკურათ ვერა, სულიერათ მაინც. ამით უნდა

აიხსნას ის, რომ მისი მოთხოვნის „ვაი მართალთა“-ს გმირი, მიხეილ ზაქარიას ძე, ბარიკადაზე კვდება პარიუში, კომუნის დროს.

განსვენებული თვალ-ყურს ადევნებდა ყოველ ახალ მოვლენას, ყოველ ახალ აზრს მსოფლიო ლიტერატურასა და მეცნიერებაში. მაშინვე გააცნობდა ხოლმე ჩვენს საზოგადოებას და თან გაუზიარებდა თავის აზრსაც. როცა პირველათ დაიბეჭდა ბოკლის შესანიშნავი წიგნის „ცივილიზაცია ინგლისში“ რუსული თარგმანი. ჩვენში მხოლოდ ანტონმა გააჩიხა ის „მნათობის“ ფურცლებზე.

ასეთივე დაუღალავი იყო ანტონი პრაქტიკულ ასპარეზზედაც. ის ხედავდა, რომ ჩვენში ახალგაზდობის აღზრდა-სწავლის საქმე აბუჩად იყო აგდებული და უკუღმართად წარმოებდა, ხედავდა, რომ უსამართლო სამართალი ხალხს სტანჯავდა და აწვალებდა, რომ ხალხის მეურნეობა იღუპებოდა და სხვა, ამიტომ ის სიტყვიერათ და წერიტაც ქადაგებდა შკოლებში ქართულათ სწავლებას, ნაფიც მსაჯულთა და ერობის ინსტიტუტის შემოღების საჭიროებას.

მესამოცე წლების მიწურულში ანტონის მეთაურობით შედგა ინტელიგენტთა ჯგუფი, რომელსაც დასახული ჰქონდა თვით-განვითარება. შემდეგ ეს ჯგუფი დაედვა საფუძვლათ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და ქართულ თეატრს. ასეთსავე სათვით განვითარებულ ჯგუფს ვხედავთ ანტონის სახლში შემდეგაც. მაგალიტად 1884—85 წწ. ამ ჯგუფში მონაწილეობას ღებულობდნენ სხვათა შორის თბილისის სასულიერო სემინარიის მოსწავლენიც, რომელთაგან უმეტესობა დემოკრატიისათვის თავდადებული მოღვაწენიც გამოვიდნენ.

განსვენებულს პირადი ნაცნობობა ჰქონდა თბილისის წვრილ ხელოსნებთან და ქარგლებთან, რომელთა შორის ვრცელდებოდა ანტონის ნაწერები.

ამნაირათ, განსვენებული ანტონი ერთათ-ერთი თუ არა, ერთი უშესანიშნავესი მამათ-მთავარი იყო უკვე გათვითცნობიერებულის და შეკავშირებული დემოკრატიისა.

დღეს ჩვენ გვერდს ვუვლით მის მრავალმხრივ ლიტერატურულ მოღვაწეობას, რომელსაც მომავალი დაათვასებს, და ხაზს გაუსვამთ მის მნიშვნელობას ჩვენში დემოკრატიის გათვითცნობიერების საქმეში. მისი ხსოვნა მუდამ ძვირფასი და უკვდავი იქნება დემოკრატიისათვის.

ანტონმა თავისი თვლით იხილა მისი იდეების გამარჯვება თუ მთლათ არა. სანახევროთ მაინც. ის ჩავიდა საფლავში იმ ღრმა რწმენით, რომ მებრძოლი დემოკრატიის ტალღები წალეკს. გადალახავს ყველა დაბრკოლებას, გაჰბანს და განაახლებს დახვებულ ქვეყანას.

ქალარა.

„ფიქრი“, 11 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძე

მეტათ სამწუხარო ამბავი გვამცნო დეპეშამ. 5 ნოემბერს, ს. არბოში (ცხინვალის რაიონი) გარდაიცვალა ჩვენი მხცოვანი მწერალი ანტონ ფურცელაძე. ის უკვე 74 წლის მოხუცი, ჯერ კიდევ მხნეთ გამოიყურებოდა და აღფრთოვანებული იმედით შეყურებდა ჩვენი დემოკრატიის აღორძინებას. ქართველი ხალხის შეგნებული ნაწილი კარგად იცნობდა ანტონს, როგორც ჩვენი თანამედროვე კულტურის ერთ მოამბგეს და არც არაოდეს არ დაივიწყებს მის დეაწლს. დღეს ის გულწრფელ ღრმა მწუხარებას გამოთქვამს მისი დაკარგვის გამო და გლოვობს მას.

ვინ იყო ანტონი ან რა გააკეთა მან? ის იყო ქართლელი აზნაურის შვილი, რომელმაც განათლება დაიწყო რუსეთში, კადეტთა კორპუსში მას უბედურება შეემთხვა: გიმნასტიურ ვარჯიშობის დროს ფეხი იტკინა; მისი მომავალი ბედიც ამ გარემოებაში განისაზღვრა. მან ზურგი აქცია სამხედრო კარიერას და თვითგანვითარებას დიდი ენერგიით და გატაცებით შეუდგა; იმავე დროს მან ზედმიწევნით შეისწავლა ქართული მწიგნობრობა, ქართველთა წარსული და თანამედროვე ცხოვრება და თავდავიწყებით შეუდგა ქართული მწერლობის სამსახურს. რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნებული ის ახალგაზღვრი გატაცებით მიემხრო მაშინ ახლათ გამოცემულ ქართულ ჟურნალს, ივანე კერესელიძის „ცისკარს“, რომელიც ჩუმი ოპოზიციაში ედგა ჩვენებურ-არისტოკრატის. ანტონი ჯერ სხვადასხვა ფსევდონიმებით გამოდიოდა ამ არისტოკრატების, თავდაზნაურობის

წინააღმდეგ. ვიდრე ბატონყმობა გადავარდებოდა ჩვენში (1858—55 წ.). შემდეგ კი ის აშკარათ გამოვიდა ასპარეზზე და სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გამოუცხადა „ძველ საქართველოს“. მის „მაღალ საზოგადოებას“ და სულით და გულით შეუდგა ქართველი დემოკრატიის კულტურულ აღორძინების საქმეს. მას ღრმად და მტკიცეთ ქონდა შეთვისებული-შესწავლილი მაშინდელ რუსეთის შესანიშნავ მწერალ-პუბლიცისტის დიმიტრი პისარევის მსოფლ მხედველობა და აგრეთვე იმ, დროის პოლიტიკურ-ეკონომიური სწავლა-მოძღვრება. ის იყო მიმართულებით რაციონალისტი, პისარევის მიმდევარი და მაშასადამე გონების და ცოდნის უაღრესობას აღიარებდა. ამიტომ ის თავიდანვე ქართველ ხალხში მეცნიერული ცოდნის და კულტურული ზნე-ჩვეულების გავრცელებას შეუდგა. ამ მიზნად საშვალებით კი მან პუბლიცისტური და სიტყვაკაზმული მწერლობა დასაბა; და აი ძიდევ შეუდგა ის გასაოცარი ენერგიით თავის გეგმის სისრულეში მოყვანას. არ არის სამწერლო დარგი, რომ ანტონს იქ თავისი კალამი არ გამოეცადოს და თავისი წვლილი არ შეეტანოს. ის იყო პულიცისტი; იყო პოპულიარიზატორი, პოეტი (მოენიძის ფსევდონიმი), ბელეტრისტი, დრამატურგი და ისტორიკოსი. ყველა მისი თანამედროვე მწერლობიდან ის ამით კი არ განსხვავდება; იმ დროს საზოგადოთ მწერალი მოღვაწე ყველა სამწერლო დარგებში გამოდიოდა და ანტონიც ასე მოიქცა, აქ საყურადღებო და აღსანიშნავია ის, რომ ანტონმა გადაჭრით გაწყვიტა კავშირი ჩვენ მაღალ საზოგადოებასთან, არისტოკრატიასთან და მათი გამომხატველ მწერლებთან და თავის მიზნათ დაისაბა „მდაბიო ხალხის“ დემოკრატიის სამსახური. ის ამ მხრით აშკარათ დაუპირადაპირდა ყველა ჩვენს მაშინდელ ეგრეთ წოდებულ მესამოცე წლების მოღვაწეებს (ილია ჭავჭავაძე, ნ. ნიკოლაძე, აკაკი წერეთელი და სხვები), რომელთა წინააღმდეგ მას მკაცრი პოლემიკა ქონდა გამართული; მან ამ მიზნით საკუთარი ჟურნალიც დაარსა, სახელათ „მნათობი“, შემდეგ კიდევ

მეოთხმოცე წლებში, „თეატრი“. ის იყო გულწრფელი რადიკალ-დემოკრატი. რომელიც რწმენით რუსეთის ნაროდნიკებს უახლოვდებოდა. ამას მოწმობს პირველი მისი ბელეტრისტული ნაწერი „სამის თავგადასავალი“, რომელშიაც კარგათ არის დახატული რადიკალ ინტელიგენტის ტიპი. ანტონი მდაბიო ხალხს კარგად იცნობდა და ეს მან კიდევ გამოხატა ორ მხატვრულ ნაწარმოებში ტრაგედია „ავაზაკები“ და პატარა მოთხრობა „ქიტესა“. პირველში მოგვცა მან სურათი ჩვენს მთავარი ქალაქის თფილისის ხალხის ცხოვრებისა, ხოლო მეორეში გალატაკებული ქართლელი გლეხის. ამიტომაც ის მდაბიო მკითხველმა შეიყვარა; არ მოიპოვება ისეთი ქართველი მდაბიო მკითხველი, რომ ანტონის „ავაზაკებს“ და „დიდ მოურავს“ არ იცნობდეს. ბევრი ტფილისელი შეგნებული მუშა, რომლებიც შემდეგში ჩვენებურ მუშათა მოძრაობას სათავეში ჩაუდგა, ანტონის შემოხსენებული ნაწერებით აღიზარდა. ამ ნაწერებმა ხელი შეუწყო მათი პროტესტანტული, მებრძოლი სულის კვთების გაღვივებას და ცხოვრებაში ჩაახედა. დიდა ამ მხრით ანტონის ღვაწლი, რომელიც ჯერ არ დაფასებულა ჩვენს მწერლობაში. მას არ დაივიწყებს ქართველი მუშა ხალხი. დადგება დრო, რომ მას საპატიო ადგილს მისცემენ, ძეგლს აუგებს მას თავის გულში ქართველი დემოკრატია, დეე მარადის პატივისცემით იხსენიებოდეს ქართველთა შორის მისი სახელი.

უ. ლ.

„მერცხალი“, 7 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძის

დაკრძალვის დღეს

საკვირველია ჩვენი ბედის! ძველნი მოამაგენი, ქვეყნის-ჭირისუფალნი ხელიდან გვეცლებიან, ხოლო მათ ნაცვლათ ახლებს ჯერ ვერსად ვხედავთ. ჩვენ ღრმათ გვწამს, რომ ქვეყანა, ვრი მაინც წინ მიდის, მას ახალი ძალები ემატება, რომ ახალი ძველს უსწრობს, რომ შვილი მამას სჯობნის. ეს არის საზოგადო კანონი ერის განვითარებისა ნორმალურ პირობებში და ამ კანონს ჩვენც ვემორჩილებით. მაგრამ ამასთანავე ისიც ვიცბთ, რომ ისტორია მიხვეულ-მოხვეული გზით მსვლელობს, რომ ერის ცხოვრებაში მუდმივს შეუჩერებელ პროგრესს ხშირათ ადგილი არ აქვს, რომ ხშირათ ერის წარმატება ერთ წერტილზე ყინდება ან, კიდევ უარესი, უკან იხვეს და ეს ხდება ნამეტურ მაშინ, თუ ქვეყნის განვითარება არაჩვეულებრივ პირობებში მოქცეულა.

და აი თითქო ამ მრუდზე ხაზზე დამდგარა ქართველი ერის ზღა-განვითარება. უკან თუ არ ვიხვევით, წინ მაინც ისეთი-კუს ნაბიჯით მივდივართ, რომ შიში გვიპყრობს—ვაი, თუ ჩვენზე უფრო კულტურით მძლავრმა ან მთლათ გვშთანთქას, ან მხოლოდ საბრალო, უარარაო და უფერული სიცოცხლე და შეგვარჩინოს.

ჩვენს ცხოვრებას რომ ვაკვირდებით, დიახ, ვამბობთ, რომ ძველის ნაცვლათ ისეთი ახალი არსად არის, რომელსაც შეეძლოს რჩეულს, თავდადებულ მამათა ნამოღვაწევ-ნაამაგარს ღირსეულათ გაუძღვეს და სრულყოს, თუ თითო-ორიოლა ბრწყინვალე გამონაკლისს მხედველობაში არ მჩვილებთ.

აი, ისიც, ვისაც დღეს უკანასკნელათ ვეთხოვებით, განათვრთი იმ რჩეული, თავდადებული მოღვაწეთაგანი არ იყო, რომელთაც მშრომელი ერის ჭირი და ლხენა პირად ჭირათა და ლხენათ აჩნდათ, რომელთაც თუ ბეჭდვითი სიტყვითა თუ მოქმედებით ერის მდარე, გაუკუღმართებულ ცხოვრებაში ახალი სიტყვა, ახალი აზრი, შეიტანეს? მერე ვინდა დაგვჩა საზოგადოების ამ იშვიათ ჭირისუფალთა მცირე და მჭიდრო გუნდიდან? ან ვინ გასწევს მათ მაგიერობას? ან ვინ იგრძნობს შათებურ ერის სატკივარს, ვინ მოსწმენდს თვალთაგან ცხარე ცრემლს იმ ერს, რომელიც აგერ რამდემი ხანია მოდის და მოსტირის თავის ბედკრულ ყოფას? ვინ ჩაუსახავს ხალხს იმედს გამარჯვებისას, კვლავ აღდგენისას. ხალხს გულგატეხილს, სასომიხდილს, უიმედოს? ვინ ეტყვის ბეჩავს მხნე, მრგვინავ სიტყვას, ვინ შეუერთობს ძილს, ვინ უმღერს ისე ტკბილათ, როგორც სამოციანთა მჭიდრო ოჯახი?

ახლათ განსვენებული ანტონ ფურცელაძე ამ ოჯახის ერთი თვალსაჩინო ძალა, ერთი დაუღალავი, მხნე ერთგული მუშაკი იყო თუ კალმითა და თუ პრაქტიკული მოქმედებითა. ღრმა სიბერეშიც კი მას შერჩა ის ახალგაზდური სულის სიახლე და აღმაფრენა, რომელიც ასე დამახასიათებელია ჩვენი ძველი თაობისა, სიკვდილამდის თავს დასტრიალობდა ჩვენს მწერლობასა და საზოგადო საქმეებს. არ დაგვავიწყდება, ჯერ კიდევ შარშან ამ დროს რა აღტაცებით გვესაუბრებოდა მთელს დიდ კრებას ქუთაისში, რომელიც მანვე შეკრიბა იმ მიზნით; რომ რაიმე ზომები მიგვეღო უმიწაწყლო ბოგანო გლეხთა და საზოგადოთ მშრომელთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ! რას არ გვირჩევდა, რა პლანებს არ აწყობდა ბედშავთა აუტანელი ყოფის თუნდ ოდნავ შესამსუბუქებლათ!

საზოგადოთ უნდა ვსთქვათ, რომ განსვენებული ანტონის ნაწერები რომ გადაიკითხოთ, იქ ცხადათ და საზგასმით ერთ ტენდენციას შეამჩნევთ — ინტერესს სოციალური საკითხისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას მშრომელთადმი, დემოკრატიულ-

სოციალისტური ანალიზის ცდას ამ საკითხისას. მართალია, მის კვლევა-ძიებას ამ სფეროში თავსიებური ელფერი ქონდა, მაგრამ აღსანიშნავი და საყურადღებო ის არის, რომ აქ ანტონ ფურცელაძე თითქმის მარტოდ მარტო იყო მისი დროის ლიბერალ მწერალ-მოღვაწეთა წრეში.

აი, რა მხარე ამკობს უმეტესათ განსვენებულის ნაყოფიერს საზოგადოებრივ-სამრეწველო მოღვაწეობას! ხალხს, რომელიც ბედისაგან გალალბული არ არის, არას დროს არ დაავიწყდება ის მოამაგე, რომლის ფიქრსა, აზრსა, მზრუნველობას საგნათ მუდამ ამ ხალხის სვებედი ქონდა აღებული.

ანტონიც ასეთი იყო. ბევრი მწარე, მკაცრი გაუგონიათ მის ბაგეთაგან წარჩინებულთა, ძლიერთა და მაღალთა ამა ქვეყნისთა „უმტროს“ ძმათა დასაცავათ, მათ გადალახულ უფლებათა გამოსარჩლების მიზნით.

არა მცირედი ნიჭისა და დიდი ენერჯიის პატრონმა, მან ღრმა კვალი დასტოვა ჩვენი ეროვნული აღორძინებისა და კულტურული ზრდის საქმეში. მრავალფეროვანი იყო მისი მწერლობითი და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა: პუბლიცისტიკა, პოეზია, დრამა. ისტორია, ბანკი, თეატრი, წერა-კითხვის საზოგადოება და სხ.—ვევლგან. ყოველ დარგში ანტონს თავის წვლილი შექონდა, ყველგან სულითა და გულით მოსურნე იყო საზოგადო საქმის გამარჯვება-წარმატებისა და ასეთმა ხალხის მოკეთემ აი ხალხის სიყვარულიც მოძვეჭა. დღეს მთელ ქართველ საზოგადოებაში დიდი გლოვის ზარია, ყოველი შეგნებული და გულშემატკივარი ქართველი სტირის მას, როგორც ერთგულ მოამაგეს ერისას, როგორც საყვარელი სამშობლოის დარაჯს.

განეტარება შენ, დაუვიწყარო ანტონ, რომ ქვეყნის წინაშე მოვალეობა აგრე აირნათლო მოიხადე!

გვ. გველესიანი.

„ერო“. 9 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძის ხსოვნა.

1889 წლ. ზატხულის ერთს მშენიერ ღღეს ანტონს მის საკუთარ ოჯახში (ს. არბო) ვეწვიე.

ყმაწვილი ვიყავი. მას კი, თუმცა თმა გაჭაღარებულს, ჯერ კიდევ მხნე, ქაბუკისებური სახის მეტყველობა და მიხვრამოხვრა ქონდა.

მის სახეზე იხატებოდა დიდი ენერჯია და გულკეთილობა, ერთად შეზავებული.

მისმა მიწიღველმა სახემ და ტკბილმა საუბარმა მომხიბლა.

პირველათ მნახა და მაშინვე შევუყვარდი, როგორც შვილი მამას. თავისი გულის პასუხი გადამიშალა, გამიზიარა. და მას შემდეგ მეგობრები ვიყავით.

ჩემ სიცოცხლეში არ დამავიწყდება, იმან რომ მაშინ გიორგი სააკაძის ამბავი მიაშმო: რა ენერჯიით, რა მჭერმეტყველებით და გრძნობით ილაპარაკა მთელი ორი საათის განმავლობაში! მისი ლაპარაკი შადრევანს, უკეთ ვსთქვათ, მორაკრაკე წყაროს მაგონებდა. დიახ! მას უყვარდა გიორგი სააკაძე, როგორც იდეალური გმირი, დამცველი საქართველოს არსებობისა.

ანტონ ფურცელაძე მთლიანი პირობინება იყო.

მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული ლიტერატურის წინაშე: გიორგი სააკაძის ისტორიას გარდა რომ არაფერი დაეწერა, მაინც უკდავი იქნებოდა მისი სახელი. იმავე დროს ის პრაქტიკული საზოგადო მოღვაწეც იყო, არც ჰირად ბედნიერებას გაურბოდა.

ის არ გავდა ზოგიერთ ინტელიგენტს, რომელსაც მუდამ

უტირის ცხვირ-პირი. პირიქით, უყვარდა ცხოვრება, სვამდა სიცოცხლის ტკბილ ნექტარსაც.

დარბაისლობასთან ერთად მას მხიარული ხასიათიც ამკობდა. და გამხნევებული იყო მეგობრის ჭირშიც და ლხინშიც.

დრო არ არის ჯერ მისი ლიტერატურული ღვაწლის დაფასებისა. ვიტყვი მხოლოდ, რომ ანტონ ფურცელაძე თვალსაჩინო ადგილს დაიჭერს მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ მწერალთა შორის.

საუკუნო იყოს ხსენება შენი, ძვირფასო მასწავლებლო და დაუვიწყარო მეგობარო. ქართველი ერი არ დაივიწყებს შენს სახელს.

ვახილ წერეთელი.

„ერი“, 7 ნოემბერი, 1912 წ.

ანტონ ფურცელაძე.

მესამოცეთა ბრწყინვალე გუნდი, რომელმაც დაუფასებელი ამაგი დასდვა, მშობელი ერის გამოღვიძებას. რომელმაც პირველათ ჩვენში აღამაღლა ბეჯითად ხმა ერის დაჩაგრული ნაწილის საქამაგოთ, რომლის დროშაზეც ადამიანის უფლება და მოქალაქობა ეწერა, ის გუნდი, რომელმაც შექმნა მთელი დიადი ეპოქა ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში, ამ ბოლო წლებში დღითიდღე მცირდება. მათგან თითო-ორი-ლა თულა დარჩა. აღარა გვყავს საქართველოს ტანჯული სული, დიდი ილია, სიცოცხლეს გამოესალმენ ი. გოგებაშვილიც, ცხვედაძე, ლოღობერიძე და დღეს განისვენა ერთმა თვალსაჩინომაც მათ შორის—ანტონ ფურცელაძემ. დიდია განსვენებულის ღვაწლი, აურაცხელია მისი ნაშრომი. ასე ადვილათ მისი საქმენი არ დაფასდება. ანტონი სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა იმ დროს, როდესაც მცირედ ჯგუფს ყოველგვარ, საზოგადო საქმეში უნდა მიეღოთ მონაწილეობა. ჯერ დღესაც არ მომხდარა ჩვენში ისეთი დიფერენციაცია, რომ თითოეული განსაზღვრულ, ერთს რომელიმე საქმეს უწევდეს ხელმძღვანელობას, მარტოდენ მას სწირავდეს თავის ძალღონეს და თუ ასეა დღეს, რაღა უნდა ყოფილიყო ორმოცდა ათი წლის წინათ, როცა საქვეყნო მუშათა რიცხვი თითებზე დაითვლებოდა.

ანტონი მხურვალე მონაწილეობას იღებს კერესელიძის „ცისკარში“, ათავსებს იქ კრიტიკულსა და საპოლემიკო წერილებს, სწერს ლექსებს. შემდეგ მას ვხედავთ სხვადასხვა ფსევდონიმით „მნათობში“, „იმედში“; სწერდა აგრეთვე გაზეთ „ივერიაში“ და ფფილისის რუსულ პერიოდულ გამოცემებში.

მის კალამს ეკუთნის ბელეტრისტიული ნაწარმოები „მაცი-ხვი-ტია“, პოემები; „თამარ-ლაზნელი“, „მარაბდა“, „ბაგრა-ტიონთა დიდება“, „ცისკარა“; დარმატიული ნაწარმოები: „ავაზაკები“, „ასული ისრაელისა“, „დიდი მოურავი“. განსვენებულს მიუძღვის განსაკუთრებული ღვაწლი საქართველოს მეჩვიდმეტე საუკუნის გმირის გიორგი სააკაძის პიროვნე-ბის გაშუქებაში. ამ შესანიშნავი გმირის გარშემო შეიქმნა ლეგენდები—თითქოს მას სამშობლოსთვის ელაღატოს, საქარ-თველოში სპარსელების ჯარი შემოეყვანოს, ქართლ-კახელებსა და იმერლებს შორის ომი გაეჩაღებოდა და, ვინ იცის კიდევ რამდენს ასეთს რასმე არ მოჭორავს შურიტ და ბრმავებული მტრობა. ანტონ ფურცელაძემ მიჰყო ხელი ამ საბედისწერო ხანის გამოკვლევას და აღმოჩნდა, რომ დიდი მოურავი იმ-დროში ერთადერთი კაცი ყოფილა, რომელიც თავის ბუმბე-რაზულ არსებაში ატარებდა ფეოდალიზმის შემუსვრისა და საქართველოს გაერთიანების სურვილს. მან სამჯერ იხსნა სა-ქართველო შაჰაბაზის ჯოჯოხეთური პლანის განხორციელები-დან. ეს პლანი მოსპობას უქადდა ქართველობას. დიახ, დიდი და საყურადღებო გამოკვლევაა განსვენებულის შრომა— „ბრძოლა საქართველოს მოსასპობლათ, ჩნუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო“. მაგრამ რომელი ერთი აღენიშნოთ მისი ნა-შრომისა თამამათ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ სამოცი წლის განმავლობაში არ ყოფილა არცერთი დიდი საზოგადო საქმე, მწერლობა, ბანკი, თეატრი, თუ სხვა რამე, რომ განსვენებულს მხურვალე მონაწილეობა არ მიეღო.

საგიმნასტიკო ვარჯიშობის დროს სამხედრო ლიცეიში კიბიდან გადმოვარდა და ფეხი მოსტყდა. ამან გადასწყვიტა მისი ბედი:—იძულებული იყო ლიცეისთვის თავი დაენებებია. იგი შეუდგა თვითგანვითარებას და ჩვენ ვხედავთ, რომ პირა-დი ენერჯითა და შრომის წყალობით ანტონი ერთი საკმაოთ განვითარებული კაცი იყო ჩვენში. შესწავლილი ქონდა ეკო-ნომიური-ფინანსიური მეცნიერება და სიცოცხლის უკანასკნელ

წუთამდი დაუდგრომელ მუშაობაში იყო. ჩვენმა საზოგადოებრივობის მკვლევარმა, აწ განსვენებულმა არჩილ ჯორჯაძემ ცალკე მონოგრაფია უძღვნა მას და ღირსეული ადგილიც მიუჩინა ქართველ მესამოცეთა შორის. მომავალი მკვლევარნიც ვერ აუვლიან გვერდს ამ პიროვნებას, როცა ჩვენი ახლო წარსულის განხილვას შეუდგებიან. ცხადია, ქართველობამ დიდი კაცი დაკარგა. მოკვდა ანტონ ფურცელაძე, მაგრამ უკვდავი ის ამაგი, რომელიც მან სამშობლო ქვეყანას დასდვა. სხვა მესამოციანებთან ერთად იგიც იტოცხლებს ქართველი ხალხის გულში.

„ერი“, 6 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძე

(მოგონება)

მატარებელი სწრაფათ მიმაქანებდა ქართლის მინდვრებზე. პირველათ ვმზერდი ამ ტურთა ბუნებას, ვრცელ ხოდაბუნებს ქორთა ჯეჯილით მობიბინარეს, ციხე-კოშკებით შემკულ მწვანე გორაკებსა და იქ, შორს სპეტაკი თოვლით მოსილს კავკასიონის მაღალ მთებს. გულს ავსებდა ნეტარებით ეს მშვენიერი სანახაობა. შევეტრფოდი ამ საოცნებო სურათებს და რალაც სიამაყე ავსებდა ჩემს არსებას. ოცნება გაშორებოდა შავბნელ სინამდვილეს, უნებლიეთ მიქროდა შორს წარსულ საუკუნეთა სფეროში; იქ, როცა ქართველი იყო ლალი და თავისუფალი და გარს ევლებოდა დიდებულ დაფითს, ბრწყინვალე თამარს, უკვდავ გენიოსს შოთა რუსთველსა და გამირთავმირს გიორგი სააკაძეს...

ჩემს თვალწინ აიმატა უზარმაზარი ციხე გორგოზათ მდგარი მაღლა გორაკზე; ცოტა ხანიც და გაჩერდა მატარებელი. ეს იყო გორი.

ვიღაც მოხუცი ევროპიულათ ჩაცმული შემოვიდა კუპეში და დაიკავა ადგილი ჩემს პირდაპირ. მომეწონა მისი გამომეტყველი სახე. ფართო შუბლი და ენერგიით სავსე თვალები. ცოტა ხანიც და ჩვენც გავაბით საუბარი. მოხუცი ჭაბუკური გატაცებით მეკამათებოდა საქართველოს აწყობა-წარსულზე, ჩვენსა და უცხოეთის მწერლობაზე, რუსეთ-ევროპისა და აზიამერიკის ყოფა ცხოვრებაზე. ჩვენი ცხარე კამათი გადადიოდა ერთი საგნიდან მეორეზე აღტაცებაში მოგყავდი მის მსჯელობას, ფხიზელ შეხედულებას და ერუდიციას. უნებლიეთ შემიყვარდა ეს ჭაბუკი-მოხუცი, მისი კამათის მხურვალე, გატა-

ცეპული კილო, მისი თამამი და ზოგიერთ შემთხვევაში უკიდურესი აზრები, მსურდა გამეგო მისი ვინაობა, მაგრამ ამ ცხარე ბაასის დროს ვერ ვუბედავდი კითხვას.

მატარებელი კი მიქროდა... აჰა, მცხეთაც. „საფანე გმირთა, დიდი აკლდამა, დიდი „ცხოვრების“! აჰა, ავჭალა თავისი აგარაკებით! ბოლოს დავენახე თფილისიც თავისი დიდუბით, მუშტაიდით, მამადავითით, თფლისი, რომელიც მრავალჯერ შეღებილა ქართველის სისხლით, რომლის გულშიც მარხია ისტორია ივერიისა...

აქ შევსწყვიტეთ კამათი. გამოსაღმების დროს გავეცანით ერთმანეთს. **ანტონ ფურცელაძე** ვარო, მითხრა მოხუცმა ღიმილით, ქართული გულახდილობით მიმიპატიუა შინ და მომცა ადრესი. ამიტაცა სიხარულმა. გავეცანი ქართველ მწერალს და მოღვაწეს, გავეცანი „მატი-ხვითის“, „თამარ ლაზნელისა“ და „დიდი მოურავის“ ავტორს. მიხაროდა ეს მოულოდნელი გაცნობა.

მეორე დღეს მივედი ანტონთან პანასევის ქუჩაზე; იქ გავიცანი მისი ცოლშვილი; იქვე გავიცანი ჩვენი სახელოვანი მოღვაწენი: **ურბნელი**. **იაკობ გოგებაშვილი**. **ნიკო ცხვე-**
დაძე და ჩვენი დიდი მწერალი **ტანჯულ-წამებული ილია ჭავჭავაძე**...

სამსახურის გამო დავრჩი თფილისში ორ წელიწადს.

ანტონ ფურცელაძე ამ დროს იყო დამფასებლათ სააზნაურო ბანკში და ითვლებოდა ილიას მომხრეთ. ეს გულუხვი ქართველი ხშირათ პატიუბდა სადილ-ვახშამზე ქართველ მწერლებს, სადაც ვესწრებოდი მეც და სადაც იმართებოდა ცხარე კამათი ჩვენს საჭირობოროტო კითხვებზე. ჩემი ცხოვრების ერთ საუკეთესო ფურცლათ დარჩება ეს ხანა, ეს დრო თფილისში ყოფნისა. ანტონის წყალობით მე გავეცანი და დავუახლოვდი თფილისში ჩვენს საუკეთესო მწერლებსა და მოღვაწეებს, გავეცანი ქართლის ინტელიგენციას. ასეთ ქომაგობას უწევდა ანტონი ბევრს ჩემისთან ახალგაზდას, მეტადრე დასავლეთ საქართველოდან მოსულთ.

ჩვენი ზეგობრობა უფრო განმტკიცდა ევროპიდან ჩემს ჩამოსვლის შემდეგ. ამ ბოლო წლებში ანტონმა შეიყვარა ქუთაისი და ზამთარში მთელი თვეობით რჩებოდა აქ თავის შვილთან. სასიამოვნო იყო ამ მოხუცთან კამათი. მიუხედავად თვისი სნეულობისა და 75 წლისა, ეს სიმპატიური მოხუცი ახლაც დიდი ხალისითა და ჯაბუკური გატაცებით დაგიწყებდა კამათს სხვადასხვა სერიოზულ საკითხზე. ეს არ ცხრებოდა, მას იტაცებდა მაღალი საგნები, ქვეყნისა და ერის ჭირ-ვარამი, რასაც ასე გატაცებით ელტვიან ჩვენი მესამოცე წლების მოღვაწენი.

ლარიბი აზნაურის შვილი ანტონი შეყავთ სამხედრო ლიცეიში, სადაც თამაშობის დროს ტყდება ფეხი და იძულებული ხდება დაანებოს თავი სწავლას მესამე კლასიდან. მაგრამ ის არ ეცემა სულით, არ გარბის სოფლათ, როგორც მისი ამხანაგები, ეს ლარიბი ახალგაზდა რჩება ქალაქში, ითმენს შიმშილს, წყურვილს, სიცვივსა და ყოველგვარ გაჭირვებას, ეწაფება წიგნებს და თითქმის მარტოთ მარტო, სხვის დაუხმარებლათ ივითარებს გონებასა და იღებს განათლებას. გაჭირვება, შიმშილი, სიღარიბე, უმწეობა აფოლადებს ამ ჯაბუკის სულსა და ხასიათს.

აი რა უნდა დაფასდეს ყველაზე უფრო! ანტონ ფურცელაძის მიმართულება რადიკალურია; იგია მემარცხენე, სულითა და გულით ეროვნულ-დემოკრატი. ის მშრომელი ხალხის მოტრფიალვა, ხალხის კეთილდღეობის მომხრე და იმავე დროს იგია ქართველი ერის თვითცნობიერებისა და კულტურის მატარებელი. მას უყვარს სამშობლო, უყვარს ქართველი ერი უზენაესი გრძნობით, იცავს და ემსახურება მის ინტერესებს, მაგრამ იმავე დროს იგი არ არის ვიწრო შოვინისტი; უყვარს ქართველი გლეხი, ტეტია ქალამნებით. მაგრამ ამავე დროს უყვარს სხვა ერთა გლეხნიც, როგორც ჩაგრულთა შვილნი. ასეთია ანტონის პოლიტიკური მრწამსი.

საზოგადო საქმეებში ის გულწრფელია, უზადო, მუყაი-

თი, თავდადებული და უზენაესათ პატიოსანი. ეს იშვიათი პიროვნება იმ თავითვე ამოუდგა გვერდით მესამოცე წლების საუკეთესო მოღვაწეებს და მედგრათ ეწეოდა მათთან მძიმე ჭაპანს. სალიტერატურო წრეები, თეატრი, სახალხო წარმოდგენები, ჟურნალი, გაზეთი, ბანკი, წ.-კ. გ. საზოგადოება, ყველგან სჩანდა დაუცხრომელი ანტონი, ყველგან ისმოდა მისი გაბედული სიტყვა და უანგარო მოღვაწეობა.

ანტონ ფურცელაძის მწერლობა ნაყოფიერია და მრავალფეროვანი. მან თავი იჩინა მწერლობის სხვადასხვა დარგში. ის ცნობილია როგორც პოეტი ბელეტრისტი, დრამატურგი, კრიტიკი, პუბლიცისტი და ბოლოს როგორც ისტორიკოსი. ახლაც სიამოვნებით კითხულობს ხალხი ანტონის ლექსებს, პოემებს, „ბაგრატიონთა დიდებას“, „თამარ ლაზნელს“ და „ცისკარს“, დრამას „დიდ მოურავს“, რომანს, „მაცი-ხვითიას“, პუბლიცისტურ ნაწარმოებს „მახვილი თუ ინდუსტრია“ და მეტადრე კი მის ისტორიულ მოწოდებას „გიორგი სააკაძე და მისი დრო“. ამ წიგნით უკვდავყო ანტონმა თავისი სახელი, ამ გამოკვლევით მან მოხაზა ჩირქი საქართველოს უზენაეს გმირს გიორგი სააკაძეს და აღადგინა იგი ერის თაყვანების კვარცხლობეკზე თუ იტალია თავს იქებს გარიბალდიან, საფრანგეთი ორლეანის ქალწულით და გამბეტათი, ამერიკა ფრანკლინითა და ვაშინგტონით, ამიერიდან საქართველოსაც ყავს ზეგმირი, დიდებული მამულიშვილი გიორგი სააკაძე, რომელმაც სამჯერ იხსნა საქართველო დაღუპვისაგან და რომლის უზენაესი მიზანიც იყო საქართველოს გაერთიანება და თავისუფლება.

აღარა გვყავს ჩვენი ძვირფასი, საყვარელი ანტონი, ტკბილათ მოსაუბრე, გულკეთილი, მშრომელი და პატიოსანი მოხუცი...

კურთხეულ იყოს სახელი შენი, ჩვენო მოძღვარო და უანგარო ადამიანო!.

სიმონ ქვარიაძე.

„ვერი“, 13 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძე.

ქართლიდან მოგვივიდა მოულოდნელი ამბავი—სოფ. მერეთში 4 ამ თვეს ანტონ ფურცელაძე გარდაიცვალაო.

ანტონ ფურცელაძე!.. ეს სახელი ბევრ რამეს ეუბნება ქართველ მკითხველებს. რომელი წერა-კითხვის მკოდნე ქართველი იქნება ჩვენში, რომ ეს სახელი არ გაეგონოს? ამავე დროს განა იქნება ისეთი ვინმე მკითხველი, რომელსაც ხოტბა შეესხას განსვენებულ მწერლისათვის? ჩვენი კრიტიკა ხომ სრულებით სპობდა მას, როგორც მწერალს, მრავალი მკითხველიც არ ზოგავდა მისთვის მკვახე-მკვახე სიტყვებს.

სიმართლე მოითხოვს ითქვას, რომ თვით ანტონიც აძლევდა ამის საბაბს. სრულებით ყურადღებას არ აქცევდა ნაწარმოების გარეგნობას, მის მხატვრულ მხარეს. იმ დროს, როდესაც დიდი ოსტატობას იჩენდა შინაარსის გამოძებნაში, იგი სრულებით ვერ ახერხებდა ჭეშმარიტ კაზმულ გარეგნობაში ამ წარმტაც შინაარსის გამოსახვას. აიღეთ თუნდა „თამარ ლაზნელი“!.. განა ეს ნაწარმოები შინაარსის მხრით საყურადღებო არ არის? აბა, ახლა ჩაუკვირდით პოემის მხატვრულ მხარეს. არა გვეგონია, მოუწონოთ ავტორს.

ასეთივე წარმტაცი შინაარსისაა მისი პოემები „მარაბდა“, „ცისკარა“, მოთხრობა „მაცი-ხვიტია“, ტრაგედიები: „დიდი მოურავი“, „ავაზაკნი“ და სხვ. ჰკითხულობთ ყველა ამ ნაწარმოებს და გწყინთ. რომ ავტორს ძალა არ შესწევს ამ მშვენიერ ამბების მშვენიერ სახეში გამოხატვისა.

მაგრამ დაუტოგოთ განსვენებულ ანტონის ნაწერების გარჩევა ისევ პირუთვნელ ლიტერატურულ კრიტიკას. ჩვენ კი შევეხოთ მხოლოდ მისი მწერლობის და მოღვაწეობის იმ

მხარეს, რომელიც ყველასათვის ცხადია. ანტონ ფურცელაძე— მთელი მოვლენაა ჩვენს ცხოვრებაში... მეტად ნაყოფიერი მწერალი, მესამოცე წლების იდეალებს დაწაფებული საზოგადო მოღვაწე, იგი ისეთ პიროვნებას წარმოადგენს, რომ ჩვენი საზოგადოებრივობის ვერც ერთი პირუთვნელი მეისტორიე მას გულგრილად გვერდს ვერ აუვლის. იგი შეჩერდება და იტყვის: „ანტონ ფურცელაძე იყო ხალხის მეგობარი და ჭეშმარიტ დემოკრატიასთან ახლოს იდგა“.

ამასვე იტყვის ყველა ჩვენგანი, რომელნიც არა-ერთხელ შევკამათებიათ მას პრესაში, თუ სადმე კრებაში. იყო საგანი, რომელსაც განსვენებული არასოდეს არ უღალატებდა— ეს გახლდათ სამშობლო და მისი დაბეჩავებული ხალხის მასსა.

დაკვირვებით გადიკითხეთ მისი ზემონახსენები თხუზულე ბანი და თქვენ დარწმუნდებით ჩვენი სიტყვის სიმართლეში. ანტონს უყვარდა გლეხობა, მშრომელი ხალხი და მისი ტანჯვა ყოველთვის თვალწინ ედგა. ამიტომ, რამდენადაც შეეძლო, იგი ყოველთვის ხელს უმართავდა ჭეშმარიტ დემოკრატიას. დიდის თანაგრძნობით ეკიდებოდა ჭეშმარიტ-დემოკრატიულ მოძრაობას, მიმართულების განურჩევლად. როდესაც დაინახავდა, რომ ამ მოძღვრების აღმსარებელი ნივთიერ გაჭირებას განიცდიდა, იგი მოვალედ ჰრაცხდა თავის თავს სამუშაო სადმე მოეძებნა მისთვის.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ჩვენს ბანკში მისი თავმჯდომარეობის დროს ბევრმა ახალგაზრდა ინტელიგენტმა, საზოგადო ასპარეზზე გამოსულმა. იშოვა სამუშაო. ბევრს შეუძლია სთქვას, რომ ეს წვრილმანი საქმეაო, მაგრამ რა ვქნათ, რომ ჩვენი ცხოვრება ისეთ პირობებში მიმდინარეობს, რომ ასეთი წვრილმანიც „მსხვილმანად“ გვეჩვენება. ასეთივე თანაგრძნობით ეკიდებოდა იგი მეზობელ ერების და სხვა ხალხთა საქმეს და მისწრაფებას. ცნობილია მისი პატივისცემა მაჰმადიანებისა და სომხებისადმი. იგი დიდი მოწინააღმდეგე იყო ჩვენში შოვინისტური ნაკვერჩხლების გაღვივებისა.

არ დაგვაფიწყდება არასოდეს, რა შთაბეჭდილება მოახდინა მისმა და მის მეგობართა დეპეშმა გორიდან გაგზავნილმა იტალიელ უკვდავ მამულიშვილის ჯუზეპე გარიბალდის სიკვდილის გამო.

დემოკრატიულმა მიმართულებამ შესძინა ანტონს ბევრი მტერი მალალ წრეებში, განსაკუთრებით თავად-ახნაურობაში. მაგრამ ის ამისდა მიუხედავად თამამად აღიარებდა თავის რწმენას.

მისი ხასიათის და ბუნების სწორედ ამ თვისებებმა მიიქცია ჩვენი ერის მგრძნობიარე ნაწილის—ახალგაზრდობის და მშრომელი ხალხის—ყურადღება, მრავალ ახალგაზრდას შეუძენია ცოდნა მის წრეში და შეუთვისებია საზოგადოებრივი იდეალი, ჩვენი ცნობილი მწიგნობარი დაუღალავი ზაქარია ჭიჭინაძეც მისი გავლენის ქვეშ იზრდებოდა.

ამიტომაც უყვარდა ანტონი მშრომელ ხალხს. არასოდეს არ დაგვაფიწყდება შემდეგი სურათი. მოძრაობის დროს, ერთ დღეს აუარებელი ხალხი ნაძალადევიდან ავჭალის ქუჩით მიიმართებოდა მეტეხისაკენ მიტინგის გასამართავად, ზოგიერთებმა შეჰნიშნეს ერთი სახლის აივანზე ანტონი, რომელიც ავადმყოფობის გამო ძირს ვერ ჩამოსულიყო და ზემოდან სალამს უძღვნიდა აღტაცებულ ხალხს. ხალხში ბევრი გამოჩნდა ისეთი, რომელიც ანტონს იცნობდნენ, როგორც მოღვაწეს. ამ წამს სწორედ ოვაცია გაიმართა ქართველ მწერლის მიმართ.

მაშინ თვით ხალხმა იგრძნო, თუ ვის უპასუხებდა სალამზე,

სწორედ ეს ხალხი მაღლობით მოიხსენიებს განსვენებულის ღვაწლს და გაასწორებს იმ უსიასოვნებას, რომელიც შესაძლებელია უსამართლოდაც, ჩვენ, ანტონის თანამედროვეთ, მიგვიყენებოდა მისთვის.

ცნობილია, რომ, ხალხს სიმათლე უყვარს.

დაე იგი იყოს მისი ნაღვაწის კემმარტი დამფასებელი.

„თემის“ რედაქცია. 11 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძე

(მოკლე განხილვა მასი ცხოვრებისა).

მოაკლდა ქართულ მწერლობას და საზოგადოებას მესამოცე წლებში გამოსულ საზოგადო და სამწერლო ასპარეზზე ანტონ ნიკოლოზის ძე ფურცელაძე. ძველად მიღებული იყო, თავად-აზნაურთა შვილებს გზავნიდნენ რუსეთის კორპუსებში სწავლის მისაღებად, იზდებოდნენ იქ სახელმწიფო ხარჯით. ბატარა ანტონიც, როგორც აზნაურიშვილი, მოჰყვა ერთ-ერთს რუსეთის კადეტის კორპუსში, მაგრამ იქ ფეხი იტკინა და მალე დაბრუნდა სამშობლოში. ნიჭიერმა ახალგაზრდამ თავი არ დაჰკარგა: სოფელში მიჰყვა სხვადასხვა წიგნების კითხვას და თან ემზადებოდა უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელად. მაგრამ ბედმა უმუხტლა და ვერ ეღირსა სანატრელ ფიქრის ასრულებასა. დარჩა თბილისში, იშოვა სამსახური და შეუდგა მწერლობას. იგი გახდა თანამშრომელი მაშინდელი ჟურნალის „ცისკარის“. მას ემჩნეოდა გავლენა რუსეთის მესამოცე წლების დიდებულ მწერლების, განსაკუთრებით ჩერნიშევსკისა, დობროლიუბოვისა, პისარევის ხომ აღმერთებდა. მუდამ წიგნების კითხვაში იყო და ძალიანაც განვითარდა. ანტონი დიდი მშრომელი კაცი იყო, აგებულებით მაგარი და ლონიერი, მაგრამ ავადმყოფობდა კი, სულ მუდამ წამლობაში იყო, ჰომეოპათური წამლები მუდამ ჯიბე-უბეებში ეწყო და თითქმის ყოველ დღე ჰყლაპამდა რაღაც აბებსა.

მწერლობაში ანტონ ფურცელაძე განმარტოებით იღვა, ებრძოდა „საქართველოს მოამბეს“, „დროებას“, განსაკუთრებით კი „კრებულს“. დაუღალავი და ნაყოფიერი მშრომელი მუდამ მუშაობდა „ცისკარში“, „დროებაში“, შემდეგ ნ.

ავალიშვილის „მნათობში“ დიდ მონაწილეობას იღებდა, ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა მისი წერილები — დიდხანს იშრომა სასოფლო გაზეთ „გუთნის დედაში“ და დიდი ღვაწლიც მიუძღვის ამ გამოცემაში. ანტონი ძალიან დაახლოვებული იყო სამოცდაათიან წლების მოსწავლე ახალგაზდობასთან; ხშირად დაიარებოდა ი. გოგებაშვილთან, რომელიც იმ დროს თბილისის სასულიერო სასწავლებლის უფროსად იყო და ცხოვრობდა სემინარიის შენობაში. აქედან დაუახლოვდა მაშინდელ სემენარიის მოსწავლეებს, ამ დაახლოვების მიზეზნი იყვნენ სემენარიის მოსწავლენი — პოეტი იოსებ ბაქრაძე და ბელეტრისტი ნ. ლომაური. ესენი ხშირად დაიარებოდნენ ანტონთან, როგორც მისი მახლობლნი, ნათესაობით და ერთს სოფელში ცხოვრებით. ამათის წყალობით სემინარიელნი გავეცანით ანტონს, დაუუახლოვდით ჟურნალ „მნათობს“ და მის თანამშრომლებს.

ანტონი ძრიელ ფხიზელი კაცი იყო, უყვარდა კამათი, მსჯელობა სხვადასხვა საჭირ-ბოროტო საგნებზე. კამათის დროს თვის პოზიციას მტკიცედ იცავდა და თუნდა თვალნათლად დაგემტკიცებინა მისი სისუსტე, მაინც არ დაგითმობდა, ჯიუტობდა. ეს თითქმის ყველა ჩვენი მეტაურების სენია. ამიტომაც იყო, რომ ანტონი მუდამ პოლემიკაში იყო მეორე ბანაკის მწერლებთან, ჭანსაკუთრებით ნ. ნიკოლაძესთან. ამ მხრივ შესანიშნავია მისი პოლემიკური წერილი „ათი მტერს — ერთი მოყვარე“. რომელიც „მნათობში“ დაისტამბა.

ზემოდ ვსთქვით, რომ ანტონი ნაყოფიერო მწერალი იყო. სამოციან წლების მოღვაწეთაგან, უხვი მწერლობით, ანტონს მესამე ადგილი უჭირავს. საქმე ის არის, რომ მის ნაწერებს ისეთი გავლენა არა ჰქონდა, ისე ვერ ხიბლამდა მკითხველს, როგორც სხვა ჩვენი მესამოცე წლების მადლიანი მწერლები. ამის მიზეზი, ჩემის აზრით, ის იყო, რომ ანტონი მწერლობის ფორმას სრულიად არ აქცევდა ყურადღებას. მხატვრული, პოეტური ჩამოქანდაკება თვისი ნაწარმოებისა

არა სწამდა, თუმცა კი პოეტობდა. ძალიან კოჭლობდა მისი
ენაც, რომელიც ძალიან ხშირად აჭრელებული იყო რუსიცი-
ზმებით, რუსული სიტყვებით. თუმცა ანტონი შეწყნარებული
არ იყო მოწინააღმდეგ ბანაკისაგან. მაგრამ მაინც მას ჰყვანდა
ფართო აუდიტორია მკითხველებისა და მსმენელებისა. მის
ნაწერებს ძალიან გასაყვანი ჰქონდა მუშა-ხელოსნებში. მის
კალამს ეკუთვნის შემდეგი ბელეტრისტული ნაწარმოებნი:
„ქიტესა“, „სამის თავ-გადასივალი“, „მართა“, „ვაი მართალ-
თა“, „მაცი-ხვითა“, ღრამები „დიდი მოურავი“, „ავაზაკნი *),
„ივლითი“. აქვს პოემები: „ბავრათიონთა ღიდება“, „თამარ
ღაზნელი“, „ცისკარა“, „წყალობა“, „მარაბდა ანუ ცხრა ძმა
ხერხეულიძენი“. ამას გარდა აქვს წვრილი ლექსები და პუბ-
ლიცისტური წერილები.

ლექსებს სწერდა ფსევდონიმით ზურაბ მოენიძე, მახსოვს,
ბრაზ მოსული ანტონი უდიერად, იხსენიებდა ხოლმე თავის
პოლემისტებს: მლანძღავენ, არარად მიაჩნიათ ჩემი ნაწერები,
მაგრამ როცა ვგზავნი „ღროებაში“ ჩემს ნაწერებს **ზურაბ
მოენიძის** ფსევდონიმით, მოსწონთ, ბეჭდამენ; რომ იცოდნენ,
ისინიც ჩემს კალამს ეკუთვნის, არ დამიბეჭდამენო“.

როგორც საზოგადო. მოღვაწეს, ანტონს თვალსაჩინო
ღვაწლი მიუძღვის. იგი ძლიან დაახლოვებული იყო დიმ.
ბაქრაძესთან, დიმ. ყიფიანთან, ნ. ავალიშვილთან, ნიკ. ცხვე-
ლაძესთან, გიორ. ნიკ. იოსელიანთან და საზოგადოდ ყველა
იმ მოღვაწეებთან, რომელნიც ჟურნალ „მნათობის“ გარშემო
იყვნენ თავმოყრილნი. ამ ჯგუფს ხშირად ჰქონდა სჯა-ბაასი
დღის ვარამზე, საჭირ-ბორბოთო საგნებზე. ამ ჯგუფში აღიძრა
საჭიროება წერა-კითხვის საზოგადოების დაარსებისა, წარმოდ-
გენების მართვისა, საზოგადოდ ხალხში სწავლა-განათლების

*) „ავაზაკნი“ „ზაკ. რეისა“ ჰგონია, ვითომ შიღერაძემ იყოს
ნათარგმნი. შიღერის ტრავედია ნ. ავალიშვილისაგან, ანტონისა კი
ორიგინილურია, დაწერილი შიღერის ზედგავლენითა.

გავრცელებისა და ერთი უპირველესი მოთავე ყველა ამისა იყო ანტონ ფურცელაძეც. მიმართულებით ხალხოსანი, დიდი მოტრფიალე იყო სამშობლო ერისა და მისი წარმატებისა. ყოველს გასაჭირში ეხმარებოდა გლახობას, გამოდიოდა მათ დამცველად სასამართლოებში.

მახსოვს ერთი ეპიზოდი იმის ცხოვრებიდან: მემამულე ივ. სულხანიშვილი გადაეკიდა ერთს გლახს ზაქარა ტეტუნაშვილს, რომელიც საეკლესიო გლახი იყო, კარგი შემძლებელი ოჯახიშვილი იყო ეს ტეტუნაშვილი; მემამულემ მოინდომა მამულის წართმევა. ანტონ ფურცელაძე მეგობრად იყო იმ ჟამად ივ. სულხანიშვილთან. გლახმა მიმართა ანტონს საშველად. სულხანიშვილმა არ შეიწყნარა მისი შუამდგომლობა. ანტონმა თავის თავზე აიღო ტეტუნაშვილის საქმე, სამუდამოდ ჩამოშორდა მეგობარს სულხანიშვილს და დაუწყო მედგარი ბრძოლა, დავამა დიდხანს გასტანა. საწყალი გლახი მოდავემ სულ გააწყალა, მაგრამ მამული მაინც ვერ წაართვა. ანტონის მეცადინეობით გლახს შერჩა მამული.

სამოცდაათიან წლებში ანტონის და ნიკ. ავალიშვილის მეთაურობით დაიწყო ქართული წარმოდგენები. ეს ხანა იყო პირველი გარიყრაჟი ქართული დეატრის განახლებისა. სიამოვნებით იღებდნენ მონაწილეობას იხალგაზდა დიდი ოჯახების ქართველი ქალები: ბაბო ხერხეულიძისა, ელენე ყიფიანისა, ოლლა ყაზბეგისა და სხვ. თვით ნ. ავალიშვილი დახელოვნებული არტისტი და რეიჟსორი იყო. ანტონმა სემინარიელები ჩარია წარმოდგენებში; მონაწილეობას ვიღებდით: პოეტი იოსებ ბაქრაძე, შიო შიუკაშვილი, იასონ ნათაძე, ნ. შანშიაშვილი, მე და კიდევ სხვები, ჩვენ, სემინარიელები, უფრო გლახის როლებს ვთამაშობდით. რეპეტიციებისათვის ანტონის სახლის კარი მუდამ ღია იყო. რეპეტიციები იყო დიმიტრი ყიფიანთანაც, ბაქრაძეაანთსა, აბულაძეაანთსა და სხვებთან. ანტონი დაუღალავად შრომობდა ამ საქმეში.

ათას რვაას სამოცდა თოხმეტიდან ქ. გორში გაჩნდა

პატარა კერა ახალგაზდრებისა. ეს პაწია კერა თანდათან გაჩაღდა, გაბრწყინდა და თვალსაჩინო ადგილი დაიკავა საზოგადოების თვალში. ანტონ ფურცელაძე ხშირი სტუმარი იყო გორის ინტელიგენტთა პატარა საზოგადოებისა. მაშინ ანტონი სათავად-აზნაურო ბანკში იყო დამფასებლად, ხშირად ამოდიოდა ქართლს, რჩებოდა გორში რამდენიმე დღით თავის მეგობარე მათე კერესელიძესთან, მათე კერესელიძე ძალიან განვითარებული კაცი იყო, აღზდილი მესამოცე წლების რუსულ ლიტერატურაზე. აქ ისადგურებდა ხოლმე ანტონი და იყო მუდამ სხვადასხვა წიგნების კითხვა-ქართულს და რუსულისა. სჯა-ბაასი, კამათი, კითხვა ზოგიერთა დაუბეჭდავის ნაწარმოებისა. გორის პატარა წრის გასაცნობად მოდიოდნენ ჩვენი სახელოვანი მოღვაწენი თბილისიდან, მაგალითად აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, ვანო მაჩაბელი, სერგეი მესხი, გიორგი იოსელიანი (ექვთიმისძე) და სხვ. გორში, და საზოგადოდ ქართლში, სხვათა შორის, ანტონის მეოხებით, გავრცელდა ხალხში სწავლის საჭიროება, გაჩაღდა წარმოდგენები. მოყვარულნი სდგამდნენ წარმოდგენებს გორში განუწყვეტლად. ხანდისხან სოფლებში: მეჯვრისხევში, ცხინვალში, რეხაში, ქარელში, სურამში, არც ერთი საკეთილო დაწყებულება ისე არ მოხდებოდა გორში, რომ ანტონს არ შეეტანა თავისი წვლილი. მაშინ გორს ამკობდნენ ისეთი პირნი, როგორც მ. ყიფიანი, მათე კერესელიძე, ნიკო ხუდადოვი, ქაიხოსრო ფურცელაძე, ივანე ხიმშიაშვილი, შიო დავითაშვილი, ნიკო დიასამიძე, შემდეგში ნ. ლომოური. ანტონი გახალისებული იყო ამ ჯგუფის მხნეობით, მუშაობით და დიდის სიყვარულით ეპყრობოდა, ხელს უმართავდა.

სიკვდილამდე ანტონს კალამი არ გაუგდია ხელიდან და მოკვდა, როგორც კარგი მეომარი ბრძოლის ველზე. სამართლთანად ამბობს გრ. ყიფშიძე, ახლო მცნობი განსვენებულის ანტონისა, „ჩვენი მწერლობა, ჩვენი ახლად ფეხ-ადგმული

კულტურა სხვა მოღვაწეებთან ერთად ვერ დაივიწყებს ანტონ ფურცელაძესაც, რომელიც თავის შესაფერს ადგილს დაიჭერს ჩვენის ლიტერატურისა და საზოგადოებრივობის ისტორიაში“.

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, დაულალავო მუშავ, მოტრფიალევ შენის ლამაზი სამშობლოსი და მრავალტანჯულის მისი ერისა!

სოფრ. მგალობლიშვილი.

„თემი“, 11 ნოემბერი, 1914 წ.

შ ე ნ ი შ კ ნ ა

პატივცემული მწერალ-მოღვაწე სოფრომ მგალობლიშვილის ცნობის თანახმად უნდა ითქვას, რომ ანტონ ფურცელაძეს ასეთ საქმენი გლეხების, თუ სხვა ასეთ გაპირებულთა სადავონი ერთი და ორი კი არ ჰქონია ხოლმე ადებული, არამედ მრავალი და მასთან ზოგი მეტად რთულნიც. უნდა ისიც ვსთქვათ, რომ ხშირად ასეთ საქმეების კეთების დროს, შრომას გარდა თავის საკუთარი ფულიც ხშირად ეხარჯებოდა. ასეთი მაგალითები მის ცხოვრებაში ხშირად ყოფილა. იგი მხურვალე დარაჯი იყო მართლ მსაჯულებისა.

გამომცემელი.

ანტონ ფურცელაძე

(ნეკროლოგი)

მოგვივიდა სამწუხარო ამბავი ანტონ ნიკოლოზის ძის ფურცელაძის გარდაცვალებისა თავის სოფელ არბოში, ქართლს...

ანტონი უკვე ხანში შესული იყო, 74 წელს მიღწეული, და, თუმცა ჯერ კიდევ მოუძღვრება არ ეტყობოდა, ჭარმაგად იყო, გონება ნათელი ჰქონდა, მრავალგვარ სწეულებას ჯანისას მხნედ ებრძოდა, მაინც სჩანს, ბოლოს ვეღარ შეუძლო მისმა მაგარმა აგებულებამ ჯან-გატეხილობას და სიკვდილმა წაგვართვა ეს მოწამე და მომსწრე ჩვენის მწერლობისა და კულტურის აღორძინების დაწყებისა, იმ ხანისა, როცა ის-ის იყო იწყებოდა რიყრაყი ამ აღორძინებისა ახალ პირობათა შორის, რუსეთის მფლობელობის დამკვიდრების შემდეგ.

ანტონი დაიბადა 1838 წელს. განათლება კადეტთა კორპუსში მიიღო რუსეთს და რამდენადაც გამიგონია, კურსი იქ არ დაუსრულებია. ახალგაზდამ დაიწყო სამსახური ტფილისში და გაერია იმ ახალგაზდებ შორის, რომელნიც სცდილობდნენ კვლავ აეფოლებინათ მეტის-მეტად ჩაფერფლილი ცეცხლი ქართველთა ოდესმე ძლიერ და სახელოვან კულტურისა.

ახალგაზდობაშივე ანტონს ვხედავთ მოწინავე მოღვაწეთა შორის. ანტონი გვერდში ამოუდგა ჟურნალ „ცისკრის“ თანამშრომლებს და დაულალავად მუშაობდა მწერლობის ასპარეზზე. თან ანტონი სცდილობდა თავის საკუთარ განვითარებისთვისაც, ბევრს სწავლობდა წიგნების კითხვით, მოწინავეთა ჯგუფში მსჯელობითა და კამათითა. მის კალამს ეკუთვნის მრავალ საპუბლიცისტო წერილებს გარდა, არა-მცირედი რიცხვი საბელეტრისტო ნაწერებისაცა, რომელიც ცალკე

წიგნებათაც იბეჭდებოდა და მოთავსებული იყო ჟურნალ „ცისკარსა“ და „მნათობშიაც“. მის სამსჯელობო წერილთა შორის აღსანიშნავია მისი „ჩვენი ჭკუის ძალა“, „ხმალი თუ ინდუსტრია“ და სხვა; აღსანიშნავია აგრედვე დიდი საისტორიო გამოკვლევა: „ბრძოლა საქართველოს მოსპობისათვის“. მხატვრულ ნაწერებში უნდა აღინიშნოს „მაცი-ხვიტია“, „ვაი მართალთა“, ჩვენებური საქმის ბოლო“, ტრაგედია „დიდი მოურავი“ ანუ გიორგი სააკაძე, „ავაზაკნი“, პოემა „ბაგრატიონთ ქება“, დრამა „ივდიითი“ და სხვ.

ორმოციოდე წლის წინიდ, ანტონმა დაანება სამსახურს თავი სახელმწიფო ქონებათა გამგეობაში, საცა იურისკონსულტის თანაშემწედ იყო და კერძო ვეჟილობას სწევდა. მერე საადგილ-მამულო ბანკში იქმნა არჩეული დამფასებლად, ხოლო შემდეგ დირექტორად და ბოლოს, ილია ჭავჭავაძის სამსახურიდან გადადგომის დროს, არჩეულ იქმნა ამავე ბანკის გამგეობის თავმჯდომარედ.

ამ თანამდებობას ანტონმა დაანება თავი ამ ხუთიოდე წლის წინად და სცხოვრობდა თავის სოფელში.

ბოლოს დრომდე კალამი ხელიდან არ გაუგდია და, ჯერ ისევ შარშან, დაბეჭდა მეორედ თავისი ახალი ცნობანიტ შევსებული საისტორიო გამოკვლევა „ბრძოლა საქართველოს მოსპობისათვის მე-17 საუკუნეში“.

განკენებული დიდის ხნის განმავლობაში დაახლოვებული მეგობარი იყო ქართველთ ისეთის მოღვაწეებისა და მწერლებისა, როგორნიც იყვნენ: დიმ. ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე, ი. გოგებაშვილი, ნ. ცხვედაძე და სხვ.

ჩვენი მწერლობა, ჩვენი ახლად ფეხადგმული კულტურა ამ მოღვაწეებთან ერთად ვერ დაივიწყებს ანტონ ფურცელაძესაც, რომელიც თავის შესაფერს ადგილს დაიჭერს ჩვენის ლიტერატურისა და საზოგადოებრიობის ისტორიაში.

საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი.

გრ. უიფშიძე.

„სახალხო გაზეთი“, 6 ნოემბერი, 1913 წ.

ანტონ ფურცელაძის გარდაცვალების გამო.

ანტონ ფურცელაძის გარდაცვალებამ საერთო გლოვა გამოიწვია. და მეც განსაკუთრებით თავზარი დამცა. განსვენებული მდგომარე წლის დასაწყისში ქუთაისში ბრძანდებოდა და ხშირად ვეიწვევდა სხვა და სხვა საერო, სამოღვაწეო საქმეებზე, სადაც მისი საღი აზრი, გულის სიწრფოება და წყურვილი მოღვაწეობისა გვატკობდა და ნუგეშს გვფენდა. ეს პატივცემული მოხუცი ეგოდენ თამამად და მხნედ ბრძანდებოდა, თითქოს ჭაბუკი ყოფილიყოს. გავლილი უკანასკნელი წლები მეტად მწვავე და უღმობელი შეიქნა ჩვენთვის. საამაყო სახელოვანი მამულშვილები ხელიდან გამოგვაცალა და მით ძაძით შევიმოსეთ. რამდენი ერთი დაუეიწყარია ანტონის უანძრახვასა და შრომაში. სხვას რომ დავეთხოვოთ განსვენებული ხელ-ახლა მშობელია საქართველოს უჭედავი გმირის დღესაც საკამათო და შესაფერად დაუფასებლის გიორგი სააკაძისა. მწუხარება ამ უბედურმა შემთხვევამ მით უფრო გამოორკვეა, რომ ჩემის ავადმყოფობის გამო ვერ შევძელ ვხლეშობდი მის ცხედარს და ნაღველი გულისა ცრემლებათ დამედვარა. საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი!

ლენხუმის მაზრის თავად-აზნაურთა წინამძღოლი
თავ. იასონ გელოვანი.

„თემი“, 25 ნოემბერი, 1913 წ.

გულის ამონაკუნესი.

მე უგუნური ვიყავი...

ვეწაფებოდი რუსულ ლიტერატურას, ქართულს კი
მულგრილად ვუცქეროდი.

შემთხვევით ჩამივარდა ხელში განსვენებულ ანტონის
„მაცი-ხეტი“. თუმცა გულით არ მინდოდა წამეკითხა, მაგ-
რამ მაინც დავიწყე.

და ვერ წარმოიდგენთ ჩემს გაოცებას „მაცი-ხეტიას“
წაკითხვის შემდეგ.

მასუკან შემეყვარდა ქართული წიგნების კითხვა და ქარ-
თული ლიტერატურა.

ღიად, ანტონმა და მისმა „მაცი ხეტიამ“ ჩამინერგეს სი-
ყვარული საშობლო მწერლობისადმი. მისი ხსოვნა სამარადისო
იქნება ქართველის გულში, მეტადრე ქართველ მოწაფის გულში.

მოწაფე მიხ. ვეშაპიძე.

შ ე ნ ი შ გ ნ ა.

მოწაფე მიხ. ვეშაპიძეს „გულის ამონაკვნის“ გამო.

ნათქვამი გახლავსთ:— „ხმა მღვთისა და ხმა ერისაო“.

უნდა მოგახსენოდ პატივცემულო ბატონო, რომ ასეთი კეთილი გავლენა თქვენს გარდა სხვებზედაც დიდი აქვნდა ან ფურცელადის ნაწერებს.

სხვათა შორის, 1914 წ. იანვრის თვის რიცხვებში, „ბათუმის გაზეთში“ ვინმე ნიკო გურულის წერილი გახლდათ დაბეჭდილი, სადაც იგი ანუსხავდა ერთის ქართველის, მელექსის, დაბა ხაშურის თეატრის მოღვაწის, ფონ-ტეფოს (სტეფანე ნოზაძე) ბიოგრაფიულ ცნობებს.

გამოცხადებულ იქმნა, რომ სტეფანე ნოზაძეს დიდი რამ სკოლური განათლება არ მიუღიაო, წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ, იგი მარტოდ ანტონ ფურცელადის ნაწერებით განვითარებულა და მომზადებულაო. გავიხსენოდ უნდა, რომ ასეთი მაგალითები ჩვენში ერთი და ორი არ იქმნებოდა, ეს ჩვენ მაგალითებითაც ვიცით. ხოლო აქ ეს ორი ამბავი მოვიყვანეთ, რომელიც გამოცხადებულ იქმნენ ბეჭდვით ერთი მოწაფის მიხ. ვეშაპიძის მიერ და მეორე ნიკო გურულისაგან „ბათუმის გაზეთში“.

გამომცემელი.

განსვენებული ანტონ ფურცელაძეს

(ხმა მუშისა)

ჩვენ პატარა სამშობლო ქვეყანაში არ შეგულება ისეთი შეგნებული მუშა, თუ ცოტათი წერა-კითხვა მაინც იცის, რომ იგი არ იცნობდეს ანტონ ფურცელაძეს და არ წაეკითხოს მისი რამე ნაწერი წიგნი.

ანტონ ფურცელაძე ჩვენის მუშა ხელოსნებისთვის დიდებული მწერალია.

ანტონ ფურცელაძე თავის მწერლობით დიდი მართლმსაჯულია, ჰაზრისა და მიმართულების კარგი მოსამართლე, ვერ ნახავთ მის ვერც ერთ ნაწერს, რომ იქ სიმართლეს, პატიოსნებას და დაჩაგრულის სიბრალოულს დიდი ადგილი არ ექმნეს დათმობილი.

ანტონ ფურცელაძე თავის თანამედროვე მწერლებისაგან ბევრად განირჩევა, იგი მუდმივი ფხიზელი დარაჯია დაჩაგრული ერის და ნამეტურ მუშა, ხელოსან და გლეხი ხალხისა. იგი ამის მხრით ჩვენს მამათ მთავარათ ვსთვლით.

თუმცა ანტონ ფურცელაძეს ასეთი მნიშვნელობა აქვს ჩვენში, ასეთი კარგი ამაგი და სამსახური მიუძღვის, ხოლო ჩვენს მწერლობაში ბევრჯერ ამომიკითხავს განსვენებულის ნაწერების კიცხვა-გმობა, ცილის წამება და ბევრიც სხვა ცუდი მოხსენებანი, მაგრამ რა გაეწყობა. ასეთი ბედი და საქმენიც ალბათ მხვედრია წარჩინებულ კაცების. ვინც ქეშმარიტებას ემსახურება, ვინც ანტონ ფურცელაძის გზას ადგა, იმას ჩვენს დროში მტერიც ადვილად ეყოლება.

ჩვენკი მშრომელი ერი დიდათ ვაფასებთ ანტონ ფურცე-

ლაძის შრომას და ნაწერებს, მუშა და ხელოსანი ხალხი მის ნაწერების ხსოვნას დიდ ხანს არ დავივიწყებთ. იმედი არის, რომ ჩვენი ხალხი მის ნაწერებს კარგათ შეიგნებს, მერე მას დიდ აღგილსაც დაუთმობენ ამ სმპატიო მამა-მთავარს.

მუშა და ხელოსანი ხალხიც მისი ნაწერების ჰაზრებს გულის ფიცარზედ დაიკერებ და ყოველთვის ცხადათ ექმნება დასახულ-დახსომებულო.

საპოეზიკი — მეჩექმე **ლაზარე მაისურაძე**.

შ ე ნ ი შ გ ნ ა

მეჩექმე მაისურაძის შენიშენა მართალი გახლავსთ, ანტონ ფურცელაძეს თფილისში, ხელოსნებს და მუშებს დაახლოვებული კავშირი აქვდათ. ბევრი ხელოსანი მუშა დაიარებოდა მის ოჯახში და სხვა და სხვა რჩევას და დარიგებას ჰკითხავდენ, ნამეტურ მწიგნობრობის შესახებ, ანტონ ფურცელაძეც ყოველთვის მხურვალედ ეკითდებოდა ამათ, აძლევდა ყოველ ნაირ დარიგებას. ამ გარემოებას დიდი ისტორია აქვს, იგი ანტ. ფურცელაძის ცხოვრების აღწერაში კაი ფართო აღგილს დაიკავებს.

გამომცემელი.

ანტონ ფურცელაძე.

ანტონ ფურცელაძე, რომ სახელოვანი მწერალია, ეს ყველაში იცის, ვინც ჩვენს ცხოვრებას და მწერლობას იცნობს. ხოლო ბევრს არ ეცოდინება თუ მწერლობის გარეშე მას ქართულ საზოგადო საქმეთა ასპარეზზედაც რა დიდი შრომა, ღვაწლი და ამაგი მიუძღვის. მისი მწერლობის და მოღვაწეობის ისტორია მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია. იგი ღირსია ვრცლად აღწერის და გამოქვეყნების. რადგანაც მგზავრობა ნებას არ გვაძლევს ამ მოღვაწე-მწერლის შრომას და ღვაწლს ვრცლად შევხვით. ამიტომ ჩვენ აქ დავასახელებთ მრ მხარეს მისი ცხოვრებიდან.

მწერლობასა და ქართულ საზოგადო მოღვაწეობას გარეშე, განსვენებული ანტონ ფურცელაძე იყო ქართველების სტანკევიჩი. ამის მხრით მას მიუძღვის დიდი ამაგი, დიდი შრომა თფილისში მყოფ ქართველ ახალგაზრდობაზედ, ვინაიდან მის სამკითხველოში მოიპოვებოდა ყველა რუსული და სერობიელ მწერალთა შეცნიერული და ფილოსოფიური გამოცემანი. მისი წიგნები და მსჯელობით იზრდებოდენ და ირახმებოდენ მრავალნი. მის სახლში მოიპოვებოდა მეტად იშვიათი რუსული წიგნები, მასთან ზოგიც ჯერ ნებადართული მთაწრობისაგან და მერე აკრძალულიც.

ყველა ეს წიგნები იყო საუნჯე იმ დროის ქართველ ახალთაობის, ვინაიდან ანტონს ხსენებული წიგნები სკივრში კი არ ეწყო ჩაკეტლი, არამედ იგი ყოველთვის ღია ელაგა და ვინც კი სთხოვდა რამეს წასაკითხათ. იგი მაშინათვე მზად იყო ასეთ წიგნების თხოვებას და კითხვას ხშირად კრებებიც მოსდევდა, სხვა და სხვა საგნებზე სჯა, კამათი და ბევრიც სხვა

ასეთები, რაც ცხადი საქმეა დიდს გავლენას ახდენდა ქართველთა ახალთაობაზედ. ამ კვშმარიტების მნიშვნელობას, უეჭველია, ცხადად დაასაბუთებენ მრავალნი. თვით ნოე ჟორდანიას, ფილიპე მახარაძე და ბევრნიც სხვანი მწერალნი, თუ მოღვაწენი და აწინდელნი მომქმედნიც გაიხსენებენ ამ გარემოებას და ცხად ჰყოფენ სისწორით.

ანტონ ფურცელაძეს ამ გარემოების წინაშე მიუძღვის ისეთი შრომა, ამაგი და სამსახური, როგორც სტანკევიჩის რუსეთში.

ქართველებში ამის შრომას და ამაგს უფრო მეტი პროგრესიული ხასიათი და მიმართულება ჰქვია, ვიდრე რუსეთში სტანკევიჩისას. ეს იმიტომ, ვინაიდგან მაშინ, რუსეთში, ბევრი რამ სამეცნიერო, საფილოსოფო და პოლიტიკური კითხვები არ იყო წინ წასული და განვითარებული. ანტონ ფურცელაძის დროს კი, როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში, ყველა ზემოხსენებულ კითხვები და მასთან სხვაც ბევრი რამ პროგრესიული პირობების, მასთან ახალ განვითარების მისწრაფებანი უკვე კარგად გახლდათ დაწინაურებული.

ამიტომაც ანტ. ფურცელაძის შრომა და ამაგი უფრო შინაარსიანია, მდიდარი, ვიდრე რუსეთში სტანკევიჩის და მის მსგავს რუსეთის საუკეთესო პირების. ყოველივე ამის გარეშე ანტ. ფურცელაძე იმითიც სდგას მაღლა, რადგანაც იგი რამდენათაც მსოფლიო შეხედულების პირია და მსოფლიო მოქალაქე, იმდენადვე, უფრო მეტიც ქართველი მამულისშვილია, ქართველი ნაციონალისტი. რამდენადაც იგი მსოფლიო მიმართულების მიმდევარი გახლდათ, იმაზედ მეტად მას უყარდა თავის ქვეყანა, თავის ერის დაწინაურება პროგრესიულად და მის საშუალებით ახალი საქართველოს აღდგენაც.

მეორე მხარე ამ სამაგალითო მოღვაწის თვისებათა აღმატებულებისა მდგომარეობს იმაში, რომ, რამდენადაც იგი იყო მსოფლიო აზროვნების მიმდევარი, იმდენადვე იყო ღრმად მორწმუნე თავის ერის და ქვეყნის სიყვარულისა. ამ მხრით

იგი იყო ევოლიუციის მიმდევარი რეალიზმით. მაგალითსაც მოვიყვანათ, რათა აღვილობრივ ქართველმა მაჰმადიანებმაც ბცოდენ თუ, როგორ უყურებდა მათ განსვენებული.

ქართველ მაჰმადიანთ ჩვენთან დაახლოვებას და დაკავშირებას იგი დიდის სიხარულით უმზერდა. მათი შემოერთების ისტორია მან კარგად იცოდა. ამიტომ იგი სულით და გულით მონატრე იყო, რომ ამ ერს გამოეღვიძნა. იგი ჩაბმულიყო განვითარების, ანუ სწავლა-განათლების უღელში. ამათ შესახებ მართალია მას არაფერი უწერია, ხოლო საქმით კი ბევრი რამ აქვს გაკეთებული. მაგალითებრ: თფილისში ხშირად ჩამოდიოდნენ სხვა და სხვა ქართველ მაჰმადიანთ დეპუტატები, ამ დეპუტატებს იგი ყოველთვის სახლში ჰპატიუობდა, საქმეებს ეუკეთებდა, თხოვნებს უწერდა მთავარმართველთან, ასევე სამიწადმოქმედო სამმართველოებში და სხვაგან ერთის სიტყვით ყველგან, სადაც კი საჭირო იყო მათთვის რამე. ასეთ საქმეების კეთებას გარდა მათ დარიგებასაც აძლევდა ვრცლად.

მაჭახლელებს ტყვეების გამო სულ ეს უკეთებდა ისტორიულ თხოვნებს. ასევე აჭარელებს, ზეგნელებს და ლივანელებსაც. თვით მაჭახლელებიც იტყვიან ამას, რომ მათ ერთ დროს მაჭახლის ტყეები დროებით ამის თხოვნებით და ისტორიული ქალღმერთების წერით შერჩათ. ასეთ საქმეთა გარეშე ქართველ მაჰმადიანებს სხვაფრივათაც პატივს სცემდა. თვით აწინდელი ბათუმის ხოჯა ხაფის ეფენდი დაასურათებს ამას, თუ ანტონ ფურცელაძე მათ რა თავაზს, რა პატივისცემას უწევდა.

ერთს ნადიმზედ, თვით ანტონის ოჯახში, ერთი ქართველი ახალგაზრდა მაჰმადიანი, ჰასან ციციშვილი ისე გამხნევედა, ანტონის საუბარმა ისეთ აღტაცებაში მოიყვანა, რომ მის მერე, ამ ქართველ მაჰმადიანმა ქართულად წერა-კითხვა ისე კარგად შეისწავლა, რომ მალე აჭარიდან გაზ. „ივერიაში“ სხვა და სხვა ამბების მოწერაც დაიწყო, რაც სიამოვნებით იბეჭდებოდა ყოველთვის. ასეთ საქმეთა მაგალითია კიდევ: ეხლა ხან ქუთაისში ყოფილან ვილაც ქართველ მაჰმადიანები. ამათ

აქ საქვეყნო. თუ ვერძო საქმეები ჰქონიათ. ამ დროს ანტონ ფურცელაძეც ქუთაისში ყოფილა. ეს ქართველი მაჰმადიანები მოუთავსებია სასტუმრო „გურიაში“ და საჭირო საქმეების გაკეთების გარეშე, თვით სასტუმროს ქირა და ნახარჯი ფულთ ანტონ ფურცელაძეს გადაუხდია.

ასეთ ცნობების მოყვანას რომ გავყვეთ, ეს ერთობ შორს წაგვიყვანს.

აქ ესეც საკმარისი არის იმის დასამტკიცებლათ, თუ როგორის მაღალი და უანგარო მამულიშვილურის და მოქალაქურის გრძნობებით იყო გამსჭვალული, ისედაც დამსახურებული და საზოგადო მოღვაწე, ახლად განსვენებული ანტონ ფურცელაძე-

ბათუმი 10 ნოემბერი ზ. ჯ.

„ბათუმის გაზეთი“, 14 ნოემბერი, 1913 წ.

მ ო გ ო ნ ე ბ ა

(ანტონ ფურცელაძის სახსოვრად)

ახლად განსვენებულს საზოგადო მოღვაწეს და მწერალს ანტონ ფურცელაძეს ოცდა თხუთმეტი—(თქვსმეტი) წლის წინად, როგორც იტყვიან, ენამ უყვილა, რომ ლუკა რაზიკაშვილს (—ვაჟა-ფშაველას —) ჩვენ მწერლობაში დაეჭირა ისეთივე ადგილი, როგორც ილიას. ჩვენი სასიკადულო მგოსანი ვაჟა-ფშაველა ჯერ ბავში იყო, ფშაველის ბიჭი, თოთხმეტი-თხუთმეტი წლისა დ მას ბლომად ჰქონდა თავისი ლექსები. ვინ არ იცნობდა ანტონ ფურცელაძეს, ვის არ გაეგო მისი სახელი: „ყმაწვილო, იყავ უცვლელად ერთგული შენის, ქვეყნისა: იქა ხარ დაბადებული და იქვე ჩახვალ საფლავსა!“ უისწავლეთ კითხვა და ანტონის სახელიც ვიცოდით, არ გვენახა, მაგრამ მივარდნილ ადგილასაც კი გავრცელებული იყო მისი სახელი; ვისთვის და არ იყო მისი კარი ღია: მასთან შეეძლო მისვლა ყველას; იგი მასწავლებელი ახალ თაობის, მოწინაურე პირებისა. მე და ლუკა რაზიკაშვილიც მივედით ანტონთან; მიხეზი ჩვენი მისვლისა შემდეგი იყო: გამოსაკვები თავისა გვკირდებოდა; ლუკას უთხარი: ლექსები ხო გაქვს დაწერილი, კიდევ დაწერე, წაულოთ ანტონს გავაშინჯოთ და თუ მოიწონა, ვისმე დავაბეჭდინოთ სანახევროდ. ეს აზრი მოეწონა ჩემს ამხანაგს ლუკას, მაგრამ ცოტა არ იყო სცხვენოდა თავი გამოეჩინა, როგორც მწერალს ლექსებისა; მაინც გავაბედვინე და წავედით ანტონთან. ლუკამ წამოიღო თავისი რვეული, რომელშიაც იყო, როგორც მახსოვს, თხუთმეტი ლექსი, ამ რვეულს ზევიდან ჰქონდა შემდეგი წარწერა: „ლექსები შეთხზული ლუკა რაზიკაშვილისა“.

შევედით ანტონთან, ღიმილით მიგვიღო, გამოგვკითხა ვინაობა, მიზეზი ჩვენი მისვლისა და ლუკამ მიაწოდა თავისი რვეული: ანტონმა იქვე ჩვენთანვე გადაათვალიერა რვეული, წაიკითხა რამდენიმე ლექსი, გვაჩუქა ორიოდ-სამი წიგნი და გვითხრა, მივსულიყავით მეორე დღეს, მინამ წავიკითხავდი სუყველა ლექსებს. ჩვენს სიხარულს სამზღვარი არა ჰქონდა, რომ ანტონი გველაპარაკა ჩვენ, სოფლიდან ჩამოსულ ბიჭებს. მეორე დღეს დანიშნულ დროზედ მივედით; ანტონმა თავზე ხელი დაადო და უთხრა ლუკას: „აბა შამამხედე, შენ კაი ვაჟა ჰყოფილხარო! დიდი ხანი გველაპარაკა, ზოგ-ზოგ ლექსების შინაარსზედ თქო ძაან კარგიაო, მომეწონაო და სხვა. დაუბრუნა ლუკას რვეული და ზევიდან წარწერაზე წაეშალა წითელი მელნით სიტყვა „შეთხზული“ და გაემო შარტო: ლექსები ლუკა რაზიკაშვილისა. თანაც უთხრა: ეს წარწერაც კმარაო და როცა გახდები ისეთი პოეტი, აი როგორც ილია ჭავჭავაძე, მაშინ დააწერე ხოლმე შენს ლექსებს „შეთხზული“ ლუკა რაზიკაშვილისა; ეს ცოტა არ იყო არ ვაშა ლუკას, და როცა კარში გამოვედით, მეც რალაც ღმერთი გამიწყრა დაცინვით უთხარი: აბა მართლაც, ეგრე რომ გააპრტყელო წარწერა რომელი გამოჩენილი პოეტი ბრძანდები მეთქი; ამასედ პასუხად ამხანაგურად წამიქიმუნჯა.

აი გამართლდა ანტონ ფურცელაძის სიტყვები და ის პატარა ლუკა რაზიკაშვილი—ეხლა ვაჟა-ფშაველა, ჩვენი დიდებია.

ს. ანდრიევი.

„სახალხო გაზეთი“, 4 იანვარი, 1914 წ.

სიტყვა, თქმული ექსკრუმატით ანტონ ფურცელაძის
დასაფლავებაზედ სოფ. მერეთში, სოფლის
მცხოვრებთა წინაუბ. *)

ძმანო და სულიერნო შვილნო! დღეს გლოვამ და მწუხარებამ შეგკრიბნათ ამ კუბოსა და სამარის გარშემო, რომ უკანასკნელი პატივისცემა და სალამი უძღვნათ ჩვენს სასიქადულო მამულიშვილს და მოჭირნახულე მზრუნველს მამას ანტონსა. მესმის კერძოთ თქვენი გლოვა და მწუხარება: თქვენ დაკარგეთ თქვენი მუდმივ კეთილი დამრიგებელი, გზის მაჩვენებელი, თქვენი და მახლობელ მცხოვრებელთა კეთილდღეობისა და ბედნიერებისათვის მზრუნველი, თავდადებული მამა, რომელიც მუდამ გამზადებული იყო თავის გაჭირვებულ მეზობლის საშველათ და დასახმარებლათ, რითაც კი შეეძლო.

მაგრამ, ძმანო, მარტო თქვენ არ დაგაკლდათ ანტონი და მარტო თქვენ არა გლოვობთ იმის დაკარგვას და მოშორებას. იმას მთელი საქართველო გლოვობს და მხოლოდ თქვენ შეგხვდათ პირადი ბედნიერება, მისი სამარემდისინ მიცილება და უკანასკნელი სალამის მიცემა. ყველა თქვენგანი თანაც დაინტერესებულია ამ კითხვით, თუ რა მოელის ამ კაცს იქ, საიქიოს, ცხონებული იქნება მისი სული თუ არა? ამაზედ, სულიერნო შვილნო, მოგაგონებთ თქვენთვისაც საგულისხმეირო იგავს იესო ქრისტესის ტალანტებზედ; იესო

*) განსვენებულ ანტონ ნიკოლოზის ძე ფურცელაძეს ასე დაუვალე-ბია თავის შვილი ლევანისთვის: ჩემი დასაფლავება მოხდეს ერთი მღვდ-ლით, სადათ, არაფერი გვირგვინები ჩემნეს, არც სიტყვები წარმოითქვას, პატივცემულ მღვდელს ყოვლით ოქროპირიძეს მაინც ვერ მოუთმენია და ეს ვრცელი სიტყვა საფლავის კარზედ წარმოუთქვამს,

გამომცემელი.

ქრისტემ სთქვა იგავი: „იყო ერთი ბატონი, რომელიც აპირებდა შორს წასვლას; დაუძახა თავის მონა-მოსამსახურეებს და მისცა ერთსა ხუთი ტალანტი (ფულის ზომაა, თუნდა მდაბიურათ რომ ვსთქვათ, თუმანი), მეორეს ორი ტალანტი და მესამეს ერთი ტალანტი. „როცა დაებრუნდები ამის ანგარიშს მოგთხოვთო“, და წავიდა.

გავიდა რამოდენიმე ხანი, დაბრუნდა ისევ ბატონი და მოსთხოვა ანგარიში თავის მოსამსახურეებს. მოვიდა პირველი მოსამსახურე და მოახსენა: „უფალო! შენ მე მომეცი ხუთი ტალანტი, წავედი მე ის ხუთი ტალანტი ვამუშავე, ხუთსა კიდევ ხუთი ტალანტი მოგვაგებინე და აჰა ათი ტალანტი, მიიღეთ“. გახარებულმა ბატონმა უბრძანა: „კეთილი და ბეჯითი მონა ყოფილხარ. მცირედზედ დაგადგინე და მრავალისა ღირსი ყოფილხარ მოვედ და შემოდრ სიხარულსა მამისა ჩემისა“. მოვიდა მეორე მოსამსახურე და მოახსენა: „უფალო! შენ მომეცი ორი ტალანტი. ვამუშავე, ორსა კიდევ ორი ტალანტი მოვაგებინე და მიიღეთ ეს ოთხი ტალანტი“. ბატონმა იმასაც ასე უბრძანა: „კეთილი და ბეჯითი მონა ყოფილხარ შენცა. ცოტაზედ დაგადგინე და მრავალისა ღირსი ყოფილხარ. მოვედი სიხარულსა მამისა ჩემისა“. მოვიდა მესამე მონა, რომელსაც ერთი ტალანტი მისცა და მოახსენა: „ბატონო! ვიკოდი, რომ შენ ისეთი კაცი ხარ, რომ იქ ეძიებ, სადაც არ დაგიკარგავს და იქა მკი სადაც არ დაგიტესია. შემეშინდა შენი და შენი მოცემული ერთი ტალანტი, რომ არ დამკარგოდა, წავედი და მიწაში ჩავფაღი, აჰა, მიიღე ისევ შენი მოცემული ტალანტი“.

განრისხებულმა ბატონმა უბრძანა იმას: „ზარმაცო და შედგარო, მონავ! მე შენივე სიტყვით გაგამტყუნებ შენ: იკოდი, რომ ისეთი კაცი ვიყავი, რომ იქ ვეძებედი, სადაც არ დამიკარგავს და იქა ვიმკიდი, სადაც არ დამითესია. განა არა გმართებდა შენ, რომ წასულიყავ ეს ჩემი ერთი ტალანტი გემუშავებინა, ერთისათვის კიდევ ერთი მოგეგებინებინა და

ისე დაგებრუნებინა ჩემთვის, როგორც ამ შენმა ამხანაგებმა მოგებით დამიბრუნეს. მაგრამ ზარმაცი და მედგარი ყოფილხარ და არა ხარ ღირსი მაგ მცირედისაც. წაართვით მაგას ეგრეთი ტალანტიც და მიეცით იმას, ვისაც ათი ტალანტი აქვს. ხოლო ეგ ზარმაცი და მედგარი მონა შეკარით და ჩააგდეთ, სადაც არის ცეცხლი დაუშრეტელი, მატლი დაუძინებელი და ღრქენა კბილთა დაუსურულებელი. ვისაცა ჰქონდეს, მიეცეს და მიემატოს, და ვისაც არა ჰქონდეს, ისიც წაერთვას, რაც აქვს. ვისაც ყური აქვს სმენათ—ისმინეთ“.

ვინ არის ძმანო ის ბატონი და ვინ არიან მონა-მოსამსახურეები? ბატონი არის უფალი—იესო ქრისტე და მონები ვართ ჩვენ ხალხი. ყველა ჩვენგანსა ღმერთმა მოგვცა სხვა და სხვა ნიჭი—ტალანტი, ზოგსა ბევრი (დიდი ქონება, დიდი ხარისხი სამსახურისა, დიდ-გვარი შეილობა, დიდი სწავლა-განათლება-ჰკუა და სხვა). ზოგსა ნაკლები იმასთან შედარებით, ზოგსა სულ მცირედი, მაგალითად საღი ჰკუა და ჯანმრთელობა. ყველა ჩვენგანმა შურის თვალით კი არ უნდა უცქიროს მრავალი ნიჭის პატრონსა, არამედ ბეჯითად უნდა აამუშაოს თავისი მოცემული ნიჭი, თუნდა ერთიც იყვეს და მოახმაროს არა მარტო თავის თავს. არამედ თავის გაჭირვებულს მოყვასსა და უფალსა—სამადლო საქმეზედ. ვინც ასე მოიქცევა და ხალხის—მოყვასთა საკეთილდღეოთ იღვაწებს და ბეჯითად იშრომებს, იმას—მის სულს, სიკვდილის შემდეგ ისეთი სიხარულით მიიღებს, უფალი, როგორც ბატონმა სიხარულით მიიღო ის ორი „კეთილი და ბეჯითი მონა“ და საუკუნო სიხარულში და ბედნიერებაში დაამკვიდრებს ამავე სიტყვებით: კეთილო და ბეჯითო მონავ!

მცირედსა ზედა ბეჯითი—სარწმუნო იყავ და მრავალსა ზედა დაგადგინებ შენ. მოვედ სიხარულსა მამისა შენისა. ხოლო ვინც ზარმაცია. მცონარე, შურის თვალით მაცქერალი და ბორბოტი, თავის მოცემულს მცირედს თუნდა ნიჭს (ჰკუას, ჯანმრთელობას) სხვისა და თავის საკეთილდღეოთ არ გარჯის,

არ ამუშავეს, ჩემ ბოროტი ზარმაცი მონასავით „მიწაში ჩაბლავს“ არც სხვას არგებს და არც უფალსა, იმას უფალი იმ საუკუნო ცხოვრებაში მრისხანეთ მიეგებება და ეტყვის: „ზარმაცო შედგარო და ბოროტო მონავ! არ გემართა რომ ჩემი მოცემული ნიჭი მიწაში კი არ ჩაგეფულა, არამედ აგემუშავებინა და ერთი ორათ გამრავლებული დაგებრუნებინა? წაართვით მაგას ეგ მცირედიცა და მიეციოთ იმას, ვისაც ბევრი აქვს. ხოლო მაგ ბოროტს შეუკართ ხელ-ფეხი და ჩააგდეთ, სადაც არის ცეცხლი დაუშრეტელი, მატლი დაუძინებელი და ღრჭენა კბილთა დაუსრულებელი“.

ახლა, ძმანო! შევადაროთ ეს იგავი განსვენებული ანტონის ცხოვრებასთან და დასკვნა გამოვიყვანოთ, რა მოვლის მის სულს საიქიო ცხოვრებაში და როგორ მიეგებება მას ზეციური მამა? ანტონს არა ჰქონდა ზეციერი განზენისაგან მრავალი ტალანტი მინიჭებული. არ იყო დიდი სიმდიდრის პატრონი, არ იყო დიდი გვარისშვილი, არ იყო დიდათ განათლებული და უმაღლეს სწავლა დამთავრებული, ანუ დიდი ზარისხის პატრონი. იმას ღვთისაგან მინიჭებული ჰქონდა ერთი, ანუ ორი ტალანტი და ეს მცირედი ტალანტი თავის ბეჯითობით და სამაგალითო მხნეობით აამუშავა, სწავლაშიაც თვითონ თავისა მეცადინეობით განვითარდა და მაღალსწავლად დამთავრებულეს არამც თუ გვერდში ამოუდგა, არამედ კიდევაც ბევრს გაუსწრო და შესანიშნავი პუბლიცისტი—ლიტერატორი გახდა, თავისივე სამაგალითო მხნეობით და ნიჭი-მეცადინეობით დიდს და თვალსაჩინო, კეთილნაყოფიერს სამსახურს და ხარისხსაც მიაღწია, ქონებაც არა მცირედი შეიძინა და ეს ყოველიფერი და თავისი თავიკ ქვეყნის საკეთილდღეოთ სამშობლოს წმიდა სამსახურის სამსხვრებლოზედ გამოიტანა და დასდო.

უკანასკნელი გულისცემამდინ სამშობლო ქვეყანას და ქართველ ხალხის წინსვლას, ბედნიერებას ეშსახურებოდა, ამოღებული ხმალივით იყო გამზადებული სამშობლო ერის და

ქვეყნის დასაცავად და ეს ხმალი მხოლოდ ეხლა ჩაესვენა სამარეში. უმთავრესი ღვაწლი განსვენებულისა უფრო ის იყო, რომ თავისი მაგალითით და ნაწერებით ხალხსა და ახალმოზარდ თაობას უღვიებდა გულში თავდადებულ სიყვარულს და ერთგულებას თავის სამშობლო ქვეყნისა და ერისას. პირველათ ამან გაგვაგონა ქართველებს ეს შესანიშნავი ლექსი და დარიგება: „ყმაწვილო იყავ უცვლელათ ერთგული შენის ქვეყნისა, ისა გზრდის, გივლის, გაატრონობს გისტუმრებს შორის გზაზედა, სიკვდილის შემდეგ მშობლურათ ის მიგისვენებსო გულზედა. მერწმუნე, მთელსა ხმელეთზედა, ვერ ჰპოვებ მისებრ ალაგსა, სადაც ნახავდე ალერსსა და სიყვარულსა ამ გვარსა. მაშ, ისევ ყმაწვილო იყავ უცვლელათ ერთგული შენის ქვეყნისა, ისა გზრდის, გივლის, გაატრონობს, გისტუმრებს შორის გზაზედა, სიკვდილის შემდეგ მშობლურათ ის მიგიხუტებს გულზედა“.

ამ ლექსის გრძნობა ჩაუქსოვა თავის დიდებულ ბუნებებს „თამარ ლაზნელს“ „დიდ—მოურავიანს“ და სხვას და ამ წმ. გრძნობებით ცდილობდა აღეზარდა თანამედროვე ახალგაზრდობა. მახსოვს ჩემი შეგირდობის დროს, როგორ გატაცებულნი ვიყავით იმისი „თამარ ლაზნელით“, რომელიც ნაწყვეტებათ იბეჭდებოდა ჟურ. „იმედში“. როგორ მოუთმენლათ ველოდით თვითეულ ნომერს, რა გატაცებით მივებვოდით და ვკითხულობდით, გვავიწყდებოდა ყველაფერი და თვალცრემლმორეული სმენათ ვიყავით გადაქცეული. უფრო გატაცებით ვადევნებდით ყურს ანტონის თამარ ლაზნელს და დიდ-მოურავიანს, მინამ მოჩხუბარიძეს დიდებულს ნაწერებს, და მთელს ღამეებს უძილოთ ვათენებდით. მახსოვს, რომ განსვენებულს იუბილეს გადახდის დროს, ვერცხლის კალამი უყიდეთ. თითო შაურობით და გროშობით შეგროვილი ფულებით და ამაყი გრძნობით და თავმოწონებით მივართვით განსვენებულ ანტონს, რომელიც დიდათ ნასიამოვნები დაგვრჩა ამ მცირედი საჩუქრით.

მახსოვს ისიც, რომ ზოგიერთ პირებს შეშურდათ ეს ჩვენ-
გან მიძღვნილი გულით საჩუქარი და გაზეთებში დაუწყვეს
ჩვენსა და ანტონის დასამცირებლათ: „ანტონის ნაწერები მარ-
ტო ლაქიებს—და სემენარიელებს მოსწონთო“. მაგრამ ამას
მარტო შური ათქმევინებდათ, თორემ განა არ ესმით, რომ
ის მწერალი არის ზენამადლით ცხებული. რომლის აზრებიც
ხალხის გულამდინ მიაღწევს, მის ზედა პირს კი არა, სიღრმე-
დინ გააპობს. ლაქიები და თუნდაც მოსწავლე ახალგაზდობა

სემენარიელებით ხომ ხალხის გულს და სისილეს წარმოადგე-
ნენ და არა ზედა პირს. მაშ ქება და ღიდება ანტონს და
მისთანა მწერლებს, რომელნიც ხალხს ამოძრავებენ. აქვს ან-
ტონს რასაკვირველია ნაკლულოვანება, მაგალითად ენის
მზრივ, მაგრამ კიდევ ქება და ღიდება მას, რომ, აღზრდილმა
რუსის სასწავლებელში, სადაც ქართული ენის სუნიც არ მის-
დენია, და ასოც არ უნახამს, იმან თავისით, თავდადებული
მეცადინეობით და ენის სიყვარულით შეებრძოლა თავის თავს,
შეისწავლა ენა იმდენათ, რომ გვერდში ამოუდგა იმისთანა
ბუმბერაზ მამულიშვილებს და ენის ბურჯებს, როგორც იყ-
ვნენ მაშინდელ დროს ილია, აკაკი და სხვები და იმათთან
ერთად იღვწოდა მამულისა და ერის საკეთილდღეოთ.

ანტონ ფურძელაძეს აქვს ბევრი სხვა ჩინებული ლიტე-
რატურული ნაწარმოებნი, „ჩვენებური საქმის ბოლო“, „მა-
ციხე ვიტია“ „სამის—თავგადასავალი“ „ვაი—მართალთა“ და სხვ.
ბელეტრისტული, პუბლიცისტური, პოლემიკური ნაწერები
ქართულათ და რუსულათ, როგორც ადგილობრივ, ისე სა-
ტახტო ქალაქების გაზეთებში, და იმათში მხოლოთ და მხო-
ლოთ ქართული ერის და ენის დაცვა და გამოსარჩლება იხა-
ტებოდა, და არა პირადი ინტერესები. ის სხვა სარბიელზედაც
თვალსაჩინო მოღვაწე იყო და ილია, აკაკისთან და სხვებთან
ერთათ წარმოადგენდა დედა ბოძს ქართული ტარბაზისას, რო-
მელზედაც დამყარებული იყო მთელი სიმძიმე ამ შენობისა.
ძალა უნებურათ მომდის ფიქრში შედარება ძველი ქართული

დარბაზისა მის დედა ბოძებით ეხლანდელ წვრილ ოთახებთან თვის თავზე—კედლებ—სანათურებით: ქართული დარბაზი ისე იყო მოყვანილი, რომ მთელი სიმძიმე—ტვირთი რამდენიმე დედა—ბოძს და თავხეს აწვა, კედლები თუმცა მიწაში იყო ჩადგმული, სამაგიეროთ მტრისათვისაც შეუვალი და მაგარი იყო და ზამთარ-ზაფხულის ჰაერისათვისაც შესაფერისი, თუმცა სინათლით ნაკლები, რადგანაც მარტო ბანიდგან ჩადიოდა სინათლე.

ეხლანდელი ოთახები კი ისე არიან აშენებული, რომ ტვირთი და სიმძიმე თანაბრათ არის განაწილებული თავხეებსა და კედლებ შუა, დედა ბოძი აღარა აქვთ და ყველა თანასწორია. სანათურებიც ბევრი აქვთ და სამაგიეროთ მტრისათვისაც და სიცხე-სიცივისათვის ადვილათ შესასვლელია. ამისდა მიხედვით ძველი დარბაზში ცხოვრება დარბაზისავე შესაფერისი იყო: ოჯახის უფროსზედ იყო დატვირთული მთელი ოჯახის მმართველობა და სიმძიმე, ის იყო ყველა მიმართულების მიმცემი ოჯახის წევრებისათვის; ეს უკანასკნელნი ყველაფერში ემორჩილებოდნენ ოჯახის უფროსს და მტკიცე შეურყვეველი ერთობა ჰქონდათ ოჯახის მრავალ რიცხოვან წევრებს. ისენი შეკავშირებულნი და დამოკიდებულნი იყვნენ უფროსთან, როგორც დედა ბოძთან დანარჩენი ხეები დარბაზისა. ამისათვის ქართული ძველი ოჯახი მძლავრი და შეურყვეველი იყო, როგორც გარეშე მტრისათვის, ისე შინაურ ჭირსა—და გაჭირებისათვის. ამისთანა ოჯახები შეადგენდნენ ქართველს ერს, რომელიც წარმოადგენდა ერთს ფართო, მძლავრს ოჯახს, რომელსაც ვერაფერს აკლებდნენ ვერც გარეშე მტერი და ვერც შინაურა გაჭირვება. იმათა ჰყავდათ ერთი უფროსი, რომელსაც ყველანი ემორჩილებოდნენ და პატივსაც სცემდნენ.

ეხლანდელი ქართველი ერის ცხოვრება შესაფერისია ეხლანდელი პატარ-პატარა წვრილ ოთახებისა; თხელი ფირფიტანა კედლები და ზედ გაწყობილი წვრილი ხეები თანაბრათ ინა-

წილებენ შენობის ტვირთს—სიმძიმეს. თუმცა სანათურებო ბევრი აქვს და სინათლე ბევრი შემოდის, მაგრამ სამაგიეროდ სჭმავრეს ეს ოთახები ვერ წარმოადგენენ. გარეშე მტერიც ადვილათ შევა ამ ოთახებში და სიცხე-სიცივეცა. მათში მცხოვრებელი ოჯახიც უთავოა, როგორც ოთახი უღედებოდა. ოჯახის წევრებს განაწილებული აქვთ ოჯახის ტვირთი, როგორც ქერის ხეებს და კედლებს შენობის ტვირთი; მაგრამ რადგანაც უთავოები არიან, თავიანთ ტვირთს თანაშორის სისწორით და ერთგულებით ვერა ზიდავენ და უღელს ვერ ეწევიან, არ არის მათში ერთობის ძალა და მიმართულება და ამ დაქსაქსულს, და ერთი ერთმანეთის მოწინააღმდეგე წევრებისაგან შემდგარს ოჯახს გარეშე მტერიც ადვილათ შეუვა და სხვა და სხვა გაჭირებაც.

ამ ნაირი დაქსაქსული ოჯახებზე, სადაც არ არის უფროსთა გაგონება და პატივისცემა, არამედ მათი ლანძღვა და დამცირება, შეადგენენ ეხლანდელ ბედშავ ქართველს ერსა, უთავოსა და უკავშიროსა. და როგორც ამისთანას, გარეშე სუსტი მტერიც კი ყორესავით ფეხით გაფანტავს და სხვა და სხვა გაჭირებაც ძირს დასცემს. ვკვყვანან მრავალი ახალგაზრდანი, უმაღლესი განათლებით აღჭურვილნი, ნასწავლნი და მოქმედნი, მაგრამ ყველანი მიზღვევენ თავიანთ მიმართულებასა, ხშირად ერთ-ერთმანეთის წინააღმდეგსა და ქართველისავე ერის—ოჯახის მავნებელსა—მაზარალებელსა.—როცა ვხედავთ ამ ნაირ ბაბილონისებურ აღრევასა, გაუგებრობასა, ერთმანეთის მტრობასა და გაუტანლობასა, და ამათ მიზეზით სამშობლო ქვეყნის და ერის დაღუპვას და განადგურებასა ქართველისავე ვითომდა მოღვაწეთა ხელითა. უნებურათ ენატრობთ, სასიქადულო მამულის შვილო ანტონ: ნეტავი ამდენ განათლებულ ქართველთა შორის თქვენი დროის თანხმობა და მისწრაფება იყვეს სამშობლოს საკეთილდღეოთ; ნეტავი თქვენისთანა დედაბოძები სამშობლო ერის ბედნიერებისა კიდევ შეგვრჩენოდნენ რამდენიმე მაინც; ნეტავი ისეთი სიმძლავრე და ერთობის

უნარი შეგვჩინოდეს, როგორც უწინდელ დარბაზში მცხოვრებელ ქართველობასა ჰქონდა;

შეგნატრით ანტონ: ნეტავი შენ, რომ ასე პირნათლათ შეასრულე შენი წმიდა მოვალეობა საყვარელი სამშობლოსა და ერის სამსახურისა. აქ ხომ დაუვიწყარი იქნება წმიდა წყლის ქართველებში შენი დიდებული სახელი და იქ, საიქიოს შენს გასპეტაკებულს სულს მიეგებება ზეციერი მამა და გნახავს რა, რომ ერთი და ორი ტალანტის მაგივრათ, რომელიც მან ჩაგაბარა, შენ მიუტან მოყვასთა თავდადებული სამსახურით გამრავლებულს ათსა და კიდევაც მეტს ტალანტს, გეტყვის სიხარულით: „კეთილო და ბეჯითო მუშავ! მცირედსა ზედა სარწმუნო იყავ და მრავალსა ზედა დაგადგინებ შენ. მოვედ სიხარულსა მამისა შენისა, რომელიც გამზადებულ არს შენთვის და შენისთანა კეთილ მუშაკთათვის. დასაბამიდგან ქვეყნისა“.

მაინც კიდევ შევევედროთ, ძმანო, უფალსა, რომ მან აბატოს ჩვენს დაუვიწყარს, სასიქადულო მამულიშვილს ანტონს, ყოველივე შეცოდება და ნაკლულევიანობა, რომელიც ექნებოდა მას, როგორც ხორციელს ადამიანს მიუტევეს და საუკუნო განსვენება მისცეს. შევავედროთ უფალს ჩვენი ბედშავი თავი და სამშობლო ქვეყანა, ერი, რომ მრავალი მოგვცეს ამისთანა წმიდა მუშაკი, სამშობლო ქვეყანის და ერის სიყვარულით გატაცებული და დაამკვიდროს ჩვენ შორის ერთობა, ძმობა და სიყვარული, რომელიც საძირკველია ჩვენის ბედნიერებისა და სამშობლო ქვეყნის ძლიერება—აყვავებისა. ამინ.

ბლ. მღვდელი იროდიონ ოქროპირიძე.

ს ი ტ ე კ ა

წარმოთქმულ სათავად-აზნაურო ბანკში პანაშვილის და-
წყების წინეთ ანტონ ფურცელაძის გარდაცვალების გამო
1913 წ. მაისის 4.

საყვარელო სულიერო შვილო ჩემო და ძენო მრავალ-ტანჯულის ივერიისანო, ჩვენმა უკულმართმა ბედმა კიდევ მოგვაწოდა სავე ფიალა სამსაულისა და აი ამ ექვს წელიწადში ხელიდგან გამოგვაცალა ყველა ის მოღვაწენი, რომელთაც ვცნობდით „მესამოციანი წლების მოღვაწებათ“. ის მოღვაწენი ჩვენშიაც, როგორც რუსეთში, ითვლებოდნენ იმ უჩუქურ ვარსკვლავათ, რომელიც ბნელით მოფენის ღამეში, განთიადის ჟამს, მიმოაფრქვევს იმ ბრწყინვალე სხივთა, რომელნიც აღუძრვენ კაცთა იმედსა უკეთესისადმი და მიიყვანენ ჰეშმარიტებისადმი!

განსვენებული ანტონიც, კაცი მართალი, პირში მთქმელი, მამხილებელი. თვისის სამშობლოს ბედნიერების მოტრფიალე და ბეჩავის თვისის ერის წინმსვლელობის მოღიღინე, სულ მუდამ იმ ცდაში იყო გართული, რომელიც შეეფერებოდა და ხელს მისცემდა მისს მისწრაფებასა. მისი მისწრაფება იყო შესწავლა — სამშობლოს წარსულისა — ისტორიისა, რომ თავიდან აეცდინა ის შეცდომილებანი, რომელნიც მისდევნ სამშობლო ისტორიის შეუსწავლობასა და უცოდინარობასა. იგი ცდილობდა არ განმეორებულიყო ეს შეცდომა მომავალში. ბევრთ განიზიარეს მისი ესე ვითარი მისწრაფება და დაეწაფნენ კიდევ ამ მიმართულებასა. მივიწყებული სამშობლოს ისტორია გახდა საგნათ შესწავლისა ახალგაზრდა თაობისთვის და მრავალ-

ვალთაც მათგან გამოიღეს ჯეროვანი ნაყოფი. მისის მისწრაფებით გამსჭვალულნი და მიდრეკილნი იმ ლტოლვილებისადმი დღეს კეთილ მოღვაწეთ არიან ჩვენში ცნობილნი და ჯეროვანი ადგილი უჭირავთ ჩვენ მწერალთა შორის.

განსვენებულმა ანტონ ფურცელაძემ თვისის შრომა მოღვაწეობით ჯეროვანი პატივსაცემი ადგილი დაიჭირა ჩვენ მოღვაწეთა შორის და, როგორც შეუდრეკელი გუშაგი ქართველთა ცხოვრებისა, ერთგულად ემსახურებოდა ქართველთა საქმეს, სადაც კი მოუხდა მას სამსახური. მისი ბასრი კალამი ბევრს მოშხამულ ისრად დაჰსობია გულს, ბევრს უკუღმართობას ჩვენის ცხოვრებისას შეჰხებია და აუკვნესებია მწარის ფიქრით მრავალთა გული; ბევრი მისი ნაწერებთაგანი—ისტორიულნი, თუ დამასურათებელ—გამომხატველნი ჩვენის ცხოვრების—წარსულისა, აწმყოსი და მომავალისა, თითქმის ერთსა და იმავე დანანებას და შიშს იწვევენ იმ უკუღმართობისას, რომელიც, ბედშავითი ყოვნისავეთ, დასწხავის საქართველოს და ქართველობას წმ. თამარის შემდეგ—აქამომდე; უშლიდა და უშლის საქართველოს კეთილდღეობითს ცხოვრების მიდრეკილებასა; ქვა—კუთხედი მისწრაფება სიყვარული მამაპაპეულის შჯულისა და ქრისტეს მცნებისადმი, რომლითაც ქართველი ელეოდა სიცოცხლეს და ეწირებოდა, ვითარცა კრავი. შჯულისა და მამულისათვის სიკვდილი ქართველი კაცისათვის—ქორწილო იყო და სიხარული.

აი აქ არის მისწრაფება მის გმირთა; რომელნიც გამოხატული არიან მის ნაწარმოებში, რომელთაც (მის გმირთ) ფეხი აართო აღლო ქართველობამ, და ვერც ანტონი იცნეს თანამედროთა. ანტონიც დარჩა უცნობათ ისე, როგორათაც თვითეული მოღვაწე, თვითეულის ერისა. თან ჩაიკლა გულში იმან ის, რის გაკეთებაც მან ვერ მოასწრო და მოახერხა. დრო არის, ჩვენც, ძმანო ქრისტეს მიერნო, განვიმსჭვალენეთ სიყვარულით მამაპაპეულის შჯულისადმი და თანახმად ქრისტეს მცნებისა მედიდურსადმი—შევიყვაროთ ერთმანეთი და ვსცნათ

დავი თვისი, მოვაშორეთ მომავალ თაობას ურთიერთ გაუტან-
ლობა და უფრთხიერობა, რომელიც ფვითეულ მოყვარს ყო-
ველის ერისას, უწყლავს გულსა და უშხამავს სიცოცხლეს.
შევევედროთ ღმერთსა, მიზეზსა მიზეზთასა, რათა მისცეს ჩვენ-
გან განბატიყებულს ანტონ ფურცელაძეს საუკუნოდ განსვენება
იქ, სადაც განისვენებენ მართალნი. ვილოცოთ სულით, გუ-
ლით და გონებით, რომ ჩვენი ლოცვა წარუძღვეს მას, ვი-
თარცა კვამლი სასაკმევლისა წინაშე ღვთისა ამინ.

თბილ. წმ. სამების ეკლესიის მღვდ.

ვასილ გრიგოლისძე კარბელაშვილი.

1913 წ. 4 მაის.

„სახ. გაზ.“ დეკეუმბი *).

ქუთაისი გულით ვსწუხვართ გამოჩენილ საზოგადო მო-
ღვაწის და მწერლის, დაუვიწყარ ანტონ ფურცელაძის დაკარ-
გვას, რომელმაც მთელი თავისი ძალ-ღონე შეაღია გულ
წრფელ მეგობრებით და გულ შემატკივრებით ღარიბ სამშო-
ბლოს კულტურის აღორძინებას. გადაეცით ჩვენი გულ
წრფელი სამძიმარი განსვენებულის ოჯახს.

სტალინი და გრიგოლ გველესიანები.

ქუთაისი

*) „სახალხო გაზეთში“ დაიბეჭდა 25 მდე ტელეგრამა.

... თუ იბრძობა ან იტყვიან ირადიან ...
 ... თუ იტყვიან ან იტყვიან ან იტყვიან ...
 ... თუ იტყვიან ან იტყვიან ან იტყვიან ...
 ... თუ იტყვიან ან იტყვიან ან იტყვიან ...
 ... თუ იტყვიან ან იტყვიან ან იტყვიან ...

ს ი ტ ვ ე გ ა

თქმული ანტონ ნიკოლოზის ძე ფურცელაძის დაკრძალვაზედ...

აჰა, ესე რა მდებარე ვარ, საყვარელო ძმანო, შორის ყოველთა დადუმებული უხმოდ, ბაგენი ჩემნი უქმ იქმნეს, და ენა დასცხრა, ხელნი და ფერხნი ჩემნი შეიკრნეს, და საცნობელნი იცვალნეს, და თვალნი დამშრტეს და ველარა ხედავენ, რომელნი მგოდებენ მე, სსმენელთა აღარა ესმის, რომელნი მიგლოვენ ლაღადებით.

ამ გულის საკლავის სიტყვებით მოგვემართავს აწ განსვენებული, დიდათ პატივცემული, და ჩვენის გულიდგან დაუვიწყარი ძმა ანტონი, ნუთუ მოიპოვება ვინმე საქართველოში, რომ ანტონის მშვენიერის ნაწერების კითხვით არ დამტკბარიყოს? რამდენი დაჩაგრული და გაჭირვებაში მყოფი ადამიანის გულს დასდებია მალამოდ ანტონის მამობრივი ტკბილი ენა და კეთილი მარჯვენა.

მაგრამ დღეს რას ვხედავთ, სდუმს ის მახვილი ენა, რომელიც მანუგეშებელის სიტყვებით გვითითებდა კეთილს გზისკენ. აწ დაშრტენ ის თვალეები, რომელნიც სდარაჯობდნენ სამშობლოს კეთილ დღეობას, იმ მარჯვენეს, რომელიც ყოველ გაჭირვებულ ადამიანისათვის იყო გამზადებული — უმოძრაოდღა ვხედავთ.

ყოველივე გაჭკრა ვითარც თივა და ყოველივე განილია, მაგრამ არა, ეს მხოლოდ სხეული გაჭკრება ჩვენის საყვარელი მოძმე ანტონისა, სამაგიეროდ მისი ღვაწლი, მისი შრომა საუკუნოდ და საშვილიშვილოდ დაშთება.

მისი საყვარელი ღრმად პატივცემული გულ-მწუხარე მეუღ

ლე, ძვირფასი შვილები, ყოველი ნათესავი და მეგობარი ცხარე ცრემლს აფრქვევენ უძვირფასესის საუნჯისა და ყველასათვის საყვარელის ნაშთის დაკარგვის გამო, და უიმედობის ნალველ, გულზედ ცეცხლად ედებათ. და ეს კი ვერ გაუთვალისწინებიათ მწუხარებისა გამო, რომ მუდამ გამამხნეველებელი და მანუგეშებელი ანტონის სიტყვები კვლავ მრგვახედებს მისის ნიჭიერის სურათისაკენ, და მით უკვდავ შყოფს მის სახელს, და ყოველ მწუხარე გულს წმიდა აიაზმად ეპკურება.

მშვიდობით ჩვენო ტკბილო ძმაო და მეგობარო ანტონ, შენ დასტოვე ჩვენს გულში დაუვიწყარი სიყვარული, ხოლო ჩვენ მოგიძღვნით ლოცვა—კურთხევას მაღლი უფლისა იყოს შენზედა ამინ:

მღ. გ. გვიმრაძე.

ანტონ ფურცელაძის ხსოვნას

ბნელის წყვიადით მოიკვა
სამშობლო აოხრებულნი...
უპატრონო და უმწეო
ქართველნი/ დაობლებულნი.
რით ვიამაყოთ, რაღა გვაქვს,
ყველა წაგვართვეს სრულადა;
მონის უღელი დაგვადგეს
ჩვენ გულის დასაწყურულადა.
მტრებმა ვერ გვძლიეს ვერაფრით,
არ შედრკა გული ლომისა,
ძალა წმინდა და ძლიერი
კვალ ფრიალებდა ძმობისა.
ქართველი თითონ ქართველებს
თვით უმზადებენ სამარეს!..
ჰკარგავენ წარსულ დიდებას?
სამშობლოც დაასამარეს...
მაგრამ იცოდეთ, რომ ქვეყნათ,
არ კვდება გმირი ძრიელი,
ისტორია ქმნის სიკოცხლეს
მისთვის ღელს გული წრფიელი.
და მისთვის წამებულ გუნდში
განლიე სული დიადი,
ჩაგრული მოძმე ერისთვის,
იყავ სათნო და ფრიადი.
შენ დაგვიტოვე ანდერძათ
სოლიდარობა ძმობისა,

კაცობრიობის სალარო
მოყვასის თანაგრძნობისა.
ცოდნა ავმართეთ ძრიელი
შურის წინაღმდეგ მტრობისა,
შავასისხლხორცოთ მყობადი
ერთურთის მეგობრობისა.
რომ გაღუხადოთ ბოროტებს,
წყევლა და კრულვა ძმობისა
ზე აღზდგეს ქეშმარიტება,
სიმაართლე თანაგრძნობისა.
ძირს სილაჩრედა, სიმხდალე
მონური მათხოვრობისა.
გმირნი ვართ გმირათ დავრჩებით,
განქრენ დრო უთანხმოობისა.
დიდება შენსა სხოვნასა
ჩვენო სამშობლოს ბექ—კარო.
ნება მიბოძე შენს ძევლთან
მწუხარეთ ცრემლი დავღვარო...
აინთოს წმინდა ლამპრათა,
ჩვენ გულშიც ცრემლის ნაკადი,
ზე აღვადგინოთ სამშობლო,
ძრავალ ქირ ვარამ ნახადი.

იან. ტეტუნაშვილი.

ანტონ ნიკოლოზისძე ფურცელაძე.

(ხმა ხელოსნისა).

ანტონ ნიკოლოზისძე ფურცელაძეს ყოფა ცხოვრებაში, როგორც კერძოთ მე, ისე ბევრი სხვა ძველი მუშებიც კარგად იცნობდენ, როგორც თანა მედროე მწერალს და ჩაგრულთა ჭირ ვარამის გამომხატველს. ბევრი მუშა ხელოსანი პირადაც კარგად იცნობდენ ანტონს და ახსოვთ კიდევ მისი მამა-შვილური, როგორც სიტყვით ისე საქმით დარიგებ დახმარება. კერძოთ მე განსვენებული ანტონი გამაცნო ზ. ჭიჭინაძემ 1876 წელს. მაგრამ კარგად და დაახლოებით უფრო გამაცნო გოლა ჩიტაძემ. 1880 წელს, რომლის შემდეგ, მეც შხირად დავიარებოდი ანტონთან, სადაც არამც თუ ჩემთვის არამედ მრავალ ჩემისთანებისთვის ანტ. სახლის კარები მუდამ ღია იყო.

როგორც თითონ ისე მთელი მისი ოჯახობაც, ისე თავაზიანათ და მხიარულის გულით მიგვიღებდენ ხოლმე როგორათაც თავის შინაურს მოკეთე — ნათესავებსა, რა დროსაც გინდა მისუღიყავით, დილით, შუადღისასა, თუ საღამოს, გინდა სძინებოდა, მაინც მისი სახლის კარები ღია იყო; შეხვიდოდი სახლში, და თუ შინ იყო, პირველად საღამით თითონ მოგეგებოდათ, მიგიწვევდათ მაგიდასთან, მოგიჯდებოდათ გვერდით, და მამა-შვილურათ გესაუბრებოდათ. წორეთ იმ კილო ტებაზედ რაც შენს გულსა და სულს ღრმათა სწვდებოდა, თუ საქმე გექნებოდათ რამე უსათუოთ შეგისრულებდა, თუ კი ეს მისგან მოსახერხებელი იქნებოდა, მას კაცთ-მოყვარეობას და პურადობას ხომ სამზღვარი არ ჰქონდა.

ერთი სიტყვით უჩაიოთ, უსადილოთ და თუ უვახშმით არასოდეს არ გამოგიშვებდათ, მე ასე ვიცნობდი მას და ასე

ვხედამდი მუდამაც, როგორც ჩაგრულთა მაშველ—მომხრეს. ამას მისი ნაწერებიც ამტკიცებენ, როგორც არიან ქიტესა, მაციხვიტია, ავაზაკნი, მოურავი და სხვა მრავალი ნაწერები, რომლითაც მრავალნი მის დროის (ერთი თითონ მეც) კაის წიგნების კითხვით სულიერათ ვიკვებებოდით; და დღესაც ბევრი პატივითა და გულიანათ კითხულობენ ანტონის ნაწერებს. და ამით იყო რომ მის დროის მუშა ხელოსნები თვით ცნობიერებას ვღებულობდით, რომლის მეოხებითაც დაიბადა ახალ თაობის მუშები და ინტელეგენტნიც, ანტონის ნაწერებმავე ჩაგვახედა ახალსა და მომავლის ცხოვრების სარკეში, ანტონმა ხშირად იცოდა ხოლმე ასოციაციების შესახებ ლაპარაკი, ერთხელ ერთ ჯგუფ მუშებს დიდხანს გვესაუბრა, შულც—დელიჩის ამხანაგობაზე და მიხაილოვის ასოციაცზედ.

სხვათა შორის მასთან ამ დროს იყვნენ სტუმრებათ: გერანალი კონსტანტინე მამაცაშვილი, გიორგი ლასხიშვილი და მრავალიც სხვები, რომლების თანა დასწრებით ანტონმა ბევრი რჩევა—დარიგების შემდეგ გვირჩევადა მუშებს, რომ შეგვედგინა სახელოსნო ამხანაგობა: სწორეთ მიზეზიც ეს კრება იყო, რომ ანტონის და გიორგი ლასხიშვილის დახმარებით შევადგინეთ დურგალთა ამხანაგობა და გავხსენით კიდევ მადათოვის კუნძულზედ; სადაც ანტონიც წევრად ჩაეწერა და მრავალი სხვა ინტელეგენტნიც ჩასწერა: სხვათა შორის ილია ჭავჭავაძე. გენერალი კონსტანტინე მამაცაშვილი. ეპისკოპოსი კირიონი და სხვებიც. ასე და ამ რიგად ცდილობდა რომ დაგვხმარებოდა და გვეხმარებოდა კიდევ მუშებს: ამიტომაც დაუვიწყარია მისი სახელი, და სამუდამოთ მუშების გულში სახსოვრადაც დარჩება.

სტალარე მიხ. ჩოდრიშვილი.

დეკემბერი 200 მეტია. „შიქრი“ *)

ხარკავი ფსიხო ნერვოლოგიური ინსტიტუტის ქართული სითვისტომო ღრმად დამწუხრებელია, ნიჭიერი მწერლის, დამოუკიდებელი საზოგადო მოღვაწის და დემოკრატიის ჭეშმარიტ მომხრის, ანტონ ფურცელაძის დაკარგვით. გამგეობის თავსმჯდომარე ლიბნელი.

*) დეკემბრის რიცხვი 200 მეტია. ესენი მოთავსებულნი იქმნება მეორე წიგნში. **გამომცემელი.**

894.63.09

ქ 551

განცხადება

განსვენებულის ანტონ ნიკოლოზისძე ფურცელაძის შესახებ ჯერედ ეს წიგნი მოვასწარით და დავბეჭდეთ.

შემდეგ, ანუ წლის თავზედ დაიბეჭდება სხვა წიგნი, სადაც მოთავსებული იქმნება განსვენებულის შესახებ ბევრი რამ საყურადღებო ცნობები. ამიტომ ვაცხადებთ შემდეგს: თუ ვისმეს რამე აქვს განსვენებულის შესახებ დაწერილი და დღემდე დაუბეჭდავთ დაშთენილი, მაგალითებრ მოგონებანი, სიტყვები, ლექსები და ან სხვა რამ ამ გვარნი, ვსთხოვთ ყველა მათ, რომ ყოველივე ეს ნაწერები ჩვენ დაგვითმონ, რაც მეორე წიგნში იქმნება მოთავსებული.

გამომცემელი ზ. ჭიჭინაძე.

ჩემი ადრესი მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი 32 № რი.